

Andreas Juste

Idala Foliumi

Editerio Hans Dubois

Bellinzona

1998

2019 (2ma edito)

INTRODUKTO	3
1. PRI MANKANTA CHAPITRI	4
2. LOUIS COUTURAT SIVE: LA MEZA VOYO	5
Unesma parto	5
Duesma parto	8
Triesma parto	8
3. LOUIS DE BEAUFONT - SIVE: LA STABILESIO	14
4. L' IDISTI E L' EUFONIO	22
5. SERCHEZ L' ERORI	31
La rolo di logiko	32
La plaso dil Idolinguo	32
Harmonioza derivado	33
La kriterio di Couturat	35
Omisi e deviaci	36
Kuracebla erori	37
L' exilita sufixo	37
La nigra bestio	38
Kritiko pri diakritiko	39
Auxiliari por auxiliara	40
<i>Havar</i> kom auxiliaro	41
Auxiliari kun infinitivo	41
Anexo	43
SEN KONKLUSO	45

Introdukto¹

En 1980 mikra grupo de suisa Idisti, kun mea organizala kontributo, decidis organizar kulturala Ido-semano, konsakrata al studio pri la kulturo qua kreesis en Ido-linguo. Diversa importanta e min importanta Idisti partoprenis. Docis Andreas Juste, danke a qua la semano havis ecelanta rezulto, en kulturala ed en personala senco.

La kulturala semano eventis en 1981 en *Centre de Documentation et d'Etude sur la Langue Internationale* (CDELI), en la suisa urbo La Chaux-de-Fonds.

Andreas Juste parolis pri la origino di Ido, pri la idei di Couturat, Jespersen, Ostwald, pri la kulturala e linguala rolo di de Beaufront, pri la linguo ipsa, e pri la literaturo, qua aparis en Ido-linguo, sive tradukit sive originala. Il savis developar sua argumenti impresive ed interesive: yen homo kun idei, kun konoci, kun kapableso docar pri desfacila temo, pri qua on ne tre ofte recevas kompetent informi.

Ni livis nia renkontro kun reciproka promiso: Andreas preparos la texto di sua kurso, ed Editerio Hans Dubois (qua naskis precize lore!) editos ol.

En la plano dil libro, on previdis sep chapitri. Chapitro 1 (*Prekursori*), chapitro 2 (*Ostwald o la raciono*), e chapitro 3 (*Jespesen o la progreso*) restis en la plumo. Juste plu tarde remplasigis oli per la cadiala chapitro konsakrita... al mankanta chapitri.

Dum longa tempo eventis nulo. Probable sive Andreas Juste sive Tazio Carlevaro mustis affrontar la vivo, e ne sempre restas tempo por kompleksa kulturala laboro. Ma me es homo tenaca, ed anke Andreas esas tala.

La autoro rikomencis laborar pri la texto, kun la espero, ke tamen on povos editar ol. Il preferis laborar pri la centrala chapitri, qui atingis me anke ne tre rapide (l' unesma en 1990): *Louis Couturat sive la meza voyo*, e *Louis de Beaufront sive la stabileso*. Kelke plu tarde la skemo krulis: me recevis la chapitro konsakrita al eufonio (1994). La chapitro 7 pri perspektivi (qua ne skribesis kom tala) transformesis al chapitro 5 *Serchez l' erori* (1997), qua esis temo centrale importanta anke en la originala lecioni di Juste.

Tamen: 16 yari pasis inter la kurso pri Ido-kulturo, e la konkluzo librala. Tre longa tempo, dum qua ni kelke oldesk(et)is. Ma ni ne perdis l' entuziasmo por labori idealistala. En ta senco, ni restis yuna.

Amika lektero: lektez ca libro kun atencemeso e kun simpatio. Ol ne es nur exemplo di kulturo, ma anke exemplo di amo por Ido, e di amikeso inter Andreas e me.

¹ Da D-ro Tazio Carlevaro, Prezidero dil Konsultiva Komitato dil CDELI.

1. Pri mankanta chapitri

Kelka yari pos la morto di Couturat aparis libro en Franca linguo, kontenanta 69 pagini, sub la simpla titolo: *Louis Couturat 1858-1914*.

Ol konsistas ek homaji da plur eminenta filozofi o kolegi qui laudas emoce la karaktero e la verki da Couturat. En detaloza naraci da Louis Benaerts ni trovas interesiv expliko pri la metodo quan uzis Couturat kande il preparis tezo en Latina linguo pri la verki e l' idei di Plato. Il deskriptis lo en privata letro: il kompilas teksti e ligas oli quale "perli di koliero" od aranjis oli quaze "peci di mozaiko".

Tal sistemo esis uzit anke dal autoro dil yena studiuri, ma pri du temi mankas la necesa peceti.

L' intenco esis tote ne rikompilar historio dil projekti e realigi di linguo universala, ma tre diferante analizar l' origino e la developo dil deskrovri da Ostwald e da Jespersen. On savas ke dum ta yarcento regnis ancor absurda teorii pri la naturo dil lingui ("qui naskas en un nokto ek la genio di populo" segun Renan...).

Ostwald komprenis, ke vice lo, linguo esas sistemo de signi, od en kazo di certen "ortografii" du sistemi de signi. Ma quale il deskrovris lo? qual influon il subisis? On povas supozar ke linguisti a qui on atribuas ol, trovis l' ideo en la verki da Ostwald.

E simile: ube e quale Jespersen trovis la nociono di la spontana simpligo lingual (quan il nomizis "progreso" pro reakto kontre la mito di dekadado dil idiomi pos stato supozit idealo)?

Esus interesiv explorar la rezoni ed experimenti per qui Jespersen komprenis lo falsa di ta stranja nociono. Kad il analizis la rolo quan pleis la dokta linguisti di la renesanco, qui per sua pedanteso fondis ta linguala mito?

Ka Jespersen exploris l' alegita "basa Latina" e la linguo uzita da la skolastiki, qui segun lua propria teorio esis nule dekadant formi, ma vice lo remarkind exempli di la spontana tendenci vers simpligo?

Ta deskovri da Ostwald e da Jespersen influis grande, omni lo savas, la principi e la strukturo dil Idolinguo. Esas tamen altra problemo, plu exakte enigmato: quale ante mem la fondo dil Idal idioma, kand on ne povis previdar lua nasko, li deskovris nedependante ta leyi lingvistikal e prizentis oli per manieri grandaparte original?

Certe, nun on analizas per altra metodi la strukturo di la parolo, e di la diversa lingui, ma to ne nuligas l' importo dil trovi e dil labori da Ostwald e da Jespersen, adminime en la historio di lingvistiko e kom bazi por eventual developi.

Oportus tamen, por bone praktikas la metodo quan uzis olim Louis Couturat, lektar e studiar frazope omna verki da Ostwald e da Jespersen.

La cirkonstanci impedas lo.

L' autoro dil "Idala foliumi" povas nur esperar ke uldie pacienta serchero povos redaktar ta mankanta chapitri.

2. Louis Couturat sive: la meza voyo

Kad es posibla nun adportar nov elementi por studiar l' idei e l' influo di Louis Couturat?

Ni devas evidente restriktar nia serchi cis la limiti di lua linguistikala verki. Multa parti di lua cetera labori, partikulare filozofial e matematikal, esas exter nia fako.

Ma mem sur ta restriktita tereno, studiar detaloze lua pensi semblas desfacila tasko. Ka restas ankore deskrovinda punti e fakti?

Forsan, nam on povas spektar lua linguistikal verkaro quaze per altra regardo e de nova vidpunto.

E por lo semblas oportun explorar l' evoluciono dil idei di Couturat. Por posibligar lo ni devas separar du periodi: l' unesma de 1900 til 1907 e la duesma de 1908 til lua morto (1914). Nur per tala metodo ni povos sequar la fazi di lua labori, e tale perceptar to, quon ni nomizas la "direciono" di lua penso.

Unesma parto

En yaro 1900 Louis Couturat evas 32 yari ed esas universitat-profesoro. Il obtenis du alta diplomi: pri filozofio e pri matematiko, to quo es pasable rar, e redaktis adminime 15 broshuri e long artikli, ultre du dika libri: l' unesma pri la temo *De l'infini mathématique* e la duesma en Latina linguo: *De Platonicis mythis* to esas pri la Platonala miti.

Yen do nul diletanto, nul fantaziema skriptero, ma viro posedanta ja famo e profesional valoro nekontestebla.

Pro qua motivo il venis til l' ideo e til l' idealo di Linguo Internaciona?

Certe ne pro subkoncial pulsado: il inventis ne mem un vorto en sua tota vivo. Certe ne por divenar famozo: il abandonis profesional kariero por trovar la necesa tempo; certe ne pro ideological mito: il esis racionala ciencisto.

Ta fakti klare montras, ke lua kazo tre diferas de ta dil multa "linguifisti" qui konsideris l' afero quaze ludo.

Ni povas deduktar, ke il esis konvinkita, ke la problemo meritas esar serioze traktata, ne da naiv amatori, ma da kompetenta personi.

Ma qua esis la preciza cirkonstanci?

Ni savas li pro deklaro da Leau, lua kunlaborinto: en yaro 1932, triadekedu yari pos la fakti, Leopold Leau redaktis pri lo long artiklo. Ta modesto konfesas emoci e nostalgio rimemorante ta yari lontan, e separita dal profund abismo dil milito. Il exkuzas mem pro mustar parolar pri su ipsa. Lua texto, kun nedubitebla sincereso, esas do precoza por historio.

Il naracas kun simpleso sua propra rolo: dum yaro 1900 okazo di internaciona expozo,

il meditis pri la problemo di helpanta linguo. La solvon il vidas en la moyeno por selektar ol, to es, segun lu, konfidar ad autoritato, qua decidis e cesigos la diskuti. Segun lua propozo l' autoritato esez l' Akademii existant en multa landi, e kaze ke li refuzos, komitato konsistant ek delegiti nominita dal interesata societi.

Leau editis broshuro pri sua propozo e komunikis sua projekti a Couturat, qua esabis kompano en universitato. Tale Couturat trovis intereso pri la problemo.

E, segun frazo da Leau: "Couturat esis atenciganta la sekretario (Leau ipsa) pri l' utileso di studiado pri la projekti di L.I., qua desinkombrus la tereno, klarigus la temo e faciligus la futura diskuti."

Yen do certa pruvo, ke Couturat trovis ta bona metodo, e ni povas do konsiderar lu kom l' inventinto dil komparat Interlinguistiko.

Li amba laboris por tala tasko, postulanta tempo, pacienteso, longa serchi ed intelektal honesteso.

La rezulturo esis la *Histoire de la langue universelle* ed on povas desfacile kredar, ke apene tri yari esis necesa por tal imensa verko.

Ni savas, per l' artiklo da Leau, la maniero per qua li laboris: "Singla projekto esis objekto di prima studio, segun prefixigita skiso, da l' un ek la kunlaboranti: ol esis examenata dal altra ed omna du interkonkordis pri la definitiva redakturo."

La grand avantajo di ta historio konsistas ek esar ne nur kompiluro de multa projekti (de qui plura esas pasable bizara) ma studiuo posibliganta kompari e konkluzi. L' autori indikas ya klare sua propra pensi ed idei, e fine adportas anke sua konkluzi: sisadek linei (segun l' Idala tradukuro) qui esas quaze la kerno di omna futura developi dil opiniono di Couturat:

L' internacioneso devas esar moyeno por "facil aquirebleso" e tal internacioneso devas havar kom bazo la lingui Europana: "por igar ol tam facila kam posibla on devas pruntar lua materialo de la lingui Europana." Ma l' internacioneso devas cedar avan l' "absoluta regulozeso, ne nur en la gramatiko, ma en la vortifado" pro motivo di facileso, ed anke por posibligar la "fekundesos" (krear omna vorti quin on povas bezonar).

"Definitive nia konkluzo esos olta di S^o Renouvier: la linguo internaciona esos empirikala per sua vortaro, e filozofiala (t.e. racionala) per sua gramatiko."

E Louis de Beaufront, qua rieditis e tradukis la texto en yaro 1927 explikas: "to es, ke la gramatiko devas esar fondita sur la analizo logikala di la pensado, e la vortaro pruntita de la vivanta lingui (per internaciona radiki)."

Omno semblas klar e preciza sur la tereno dil general principi, ma ta fragmento kontenas anke kelka linei per qui l' autori asertas ke "l' Europana gramatiko havas komuna preske nur la kadri teoriala o kategorii, e ne la vortal formi per qui la kategorii tradukesas praktike. On ne darfis konseque parolar pri morfologio komuna a l' European lingui: on devas, pruntante de li segunpove l' elementi gramatikala, regulozigar la formo e l' uzado di oli."

Sub aspekto di klareso ta kelka frazi esis nesto di futura problemi.

Quale praktike aplikar l' ambigua metodo: "pruntar segunpove l' elementi gramatikala" (de l' European lingui) sen serchar tamen "aplikar ad oli la principo di internacioneso", sen "serchar flexioni internaciona" nam "to esas sercho qua semblas a ni esar vana".

Couturat ipsa probis dum dek yari konciliar tala kontrea postuli; lua evoluciono prudent e lenta donis kelka partala rezulturi, ma lasis plura grava punti nesolvita.

Dum la sequinta tri yari Couturat aquisiris ya nova konoci, helpanta por serchar metodal kriterii e ne nur teorial principii.

Samtempe dum ta periodo lu preparis l' organizo di to, quo divenis la Komitato di la Delegaciono.

Ma studiar lo esus exter nia temo, ed anke exter mea intereso. Semblas ultre lo, ke on darfus suspektar, ke ne omno esis klar. Rosenberger ed altra kandidati povis pose objeccionar, ke Couturat agis por favorar Esperanto, e ke le cetera havis nul egaleso dil chanci.

Omnakaze dum yaro 1907 aparis tri verki da Couturat e Leau, qui riduktas ni ad sur lingual tereno:

Les nouvelles langues internationales, suite à l'histoire de la langue universelle.

Ta broshuro (110 pagini ed adjuntita tabeli) aparis dum somero di 1907. On deduktas ta dato de du frazi (pagino 44 e pagino 56) qui citas texti de julio 1907 e partikulare ("propozi emisita tote recente [julio 1907]"). L' autori studias 18 sistemi ma plura ek li povas esar interesiva nur por historio e por anekdoti. Tamen pri quar ek li l' analizo dil komenti montras l' evoluciono dil idei di Couturat, to esas: pri Esperanto IV (1894), Idiom Neutral, Latino sine flexione, e Novilatin (1907).

En la prefaco (*Avant propos*) trovesas frazo kelke astoniva "ni abstenis de irga kritiko, tam por obediar la nepartisaneso obliganta, kam por rezervar la libereso dil judiko dil Komitato". Malgre ta bel intenci plurfoye aparas l' idei dil autori pri plura temi.

Tale ni trovas sempre plu klare la konstato dil konvergo. Li remarkas ol en la verki da Molenaar (l' autoro dil Universal) e li kompilis *Tabelo sinoptika dil precipua lingui a posteriori* pri la gramatiko di ta lingui. Altraparte en la verki di Peano (*Latino sine flexione*) e di Rosenberger (*Idiom Neutral*) li trovas simila konvergo pri la komuna vortaro dil Europana lingui. Aparas samtempe ne nur la konstato dil konvergo, ma la deziro egardar ol sen hezito.

Pri duesma grava punto ni trovas traci di lent evoluciono: deskriptante l' Esperanto IV (pagino 35) li judikas ol "astoniva mixuro de ameliori serioz e de koruptaji grava" (kompare ye l' Esperanto III [1887]).

Quon povas signifika ta koruptaji (*Franca détériorations*)? evidente ne koncerne la vortaro, ma segun la preiranta frazo la konjugado pri qua ta linguo esas plu a priori e plu artificial, nam ol adoptas dezinenci arbitriala quin nulo justifikas.

Ka lo es exakta?

Ni explorez do ta dezinenci, pagino 29 e ni trovas "remplasar la dezinenci verbala per le sequanta":

-a (infinitivo), -an (imperativo), -en (prezento), -in (pasinta), -on (futuro), -un (kondicional), -ent(e) (unika participo aktiva), -at(e) (unika participo pasiva)".

Nu! Couturat e Leau eroris pri ta punto: ta sistemo esas certe ne plu artificial e plu arbitrial kam ta dil Esperanto III de 1887.

Tote ne!

-ente e -ate esas certe ne plu artificial kam -anta ed -ata. La finalo -a por l' infinitivo es

abreviuro di Latin: *-are* ed exemple en l' Ocitan idioma di Mistral l' infinitivo kun finalo *-a* es frequa.

Pri la pasinta, kondicionala e futura, la vokali restas: *-i*, *-u* ed *-o*; nur la konsontanto *-s* divenas *-n*. Simile l' indikativo *-en* e l' imperativo *-an*. Nu! quale on povus serioze asertar, ke la finalo *-en* es plu artificial kam *-as*, od *-an* plu artificial kam *-u*? E ka la finalo *-e* por l' adjektivo nek esas tam natural kam *-a*?

Ma mem del erero di Couturat ni cherpas dedukto: il komprenis do, ke mem por gramatikal flexioni on povas evitar arbitriala formi. E ni trovas duesma fragmento por sekondar tal opiniono (pagino 100, pri Beerman: "... il fait notamment de l'Esperanto une critique pénétrante, en lui reprochant surtout son internationalité insuffisante [notamment dans les affixes et flexions]"). Do reprochar la manko dil internacioneso dil flexioni ed afixi esas "kritiko penetranta".

Lo es modifiko dil opiniono di Couturat e Leau, quan ni studiis, lo es fenduro en la muro dil yaro 1903 en la konkluzo dil *Histoire de la langue universelle*. To esas serioz evoluciono.

Duesma parto

Dum la somero di 1907 aparis altra verko da Couturat: *L'étude sur la dérivation en Esperanto, dédié à MM. les Membres du Comité de la Délégation*. Ta libro, qua en la tradukuro kontenas 85 pagini, esis segun l' autoro ipsa imprimita ye 1000 exempleri e disdonita dum e pos la Esperantista Kongreso en Cambridge, Agosto di 1907. Nul dubito povas existir: Zamenhof e de Beaufront, qui partoprenis ta kongreso, konocis ol, ed ol esis la temo di lia konversado, quan audis Beauchemin en Cambridge. Ta studiuo esis (direte o mediate, lo puke importas) un ek la fonti dil projeto prizentita kelka semani pose sub la pseudonimo Ido. En ta libro certe aparas admirinda la povo di Couturat por preciz analizi e justa rezoni, ed anke lua loyaleso, nam il citas ofte l' Idiom Neutral, e la Novilatin di Beerman, pri afixi quin il propozas. On devas anke apreciar lua penso (en Diskutado, N° 7) "ni nule deziras linguo pure logikal e 'filozofial': ni montris, ke to esas kimera idealo. Sed on povas e devas postular de L.I. ke ol essez adminime tam exakta kam nia lingui..."

Yen expresita tote klare l' opiniono di Couturat pri la vera signifiko di "logiko". Pri ta punto il ne variis.

E lo montras la vaneso dil ataki da de Wahl e Ric Berger, qui obstinis prizentar Couturat quale championo di superhoma logiko.

Triesma parto

Dum la fino dil yaro 1907 Couturat e Leau publisas anke: *Conclusions du rapport sur l'état présent de la question de la langue internationale*, ma segun l' averto (dil unesma pagino) ta publijo eventis pos la decido dil Komitato ("nam la Komitato decidis segun la direciono generale indikita dal konkluzi di ta raporto") (tradukuro).

L' unesma pagino e duimo dil duesma expresas to, quo es lore ne nur ideo, ma fakto: la konvergo.

"... la punto-limite vers qua semblas konvergar la projeti maxim recenta e maxim bone studiita, semblas trovesar inter l' Esperanto, l' Idiom Neutral, e la Novilatin" e l' autori

developas tote klare ta primordial konstato. Duesma punto tante grav es la posibleo konciliar la regulozeso e l' internacioneso: (tradukuro) "Ma S^o Rosenberger respondis, ke lo es tam facil obtenar regulozeso per elementi internaciona kam per elementi ne-internaciona".

To es do ne plus nur fenduro, ma larja brecho en la muro konstruktit inter ta du nocioni. Yen do plusa signo di real evoluciono.

Ma pos ta valoroza komenci, l' autori prizentas ne plus konstati o konsequi, ma "metodo". E ta "metodo" esas tre habil, forsan mem tro habil.

Li asertas ke "hezito es ne posibla", e ke on devas selektar Esperanto kom "bazo o departo-punto". La motivo esas profitar de lua "difuzeso aktuala, ardoro ed entuziasmo di lua adepti" e tale pluse. Fakte, por obtenar l' asento dil Esperantisti a la konvergo-linguo.

Ma yen nun parentezo:

En ista verko me probas analizar texti sen egardar mea personal opiniononi, evitante mem segun posible uzar la pronomo *me*. Ma hike me devas expresar indigno pri frazo da Couturat e Leau, to es "et aussi des droits qu'il s'est acquis par ses succès" (ed anke la yuri quin ol aquiris pro sua sucesi).

Admisar, ke on aquirez yuri per sucesi, lo es negar omna humaneso. Certe, de la prehistorial epoko, la vinkinti asertis ke suceso grantas yuro, do per konquesti, forteso, ruzi e kruelaji.

Ma samtempe homi sentis sekreta shamo pri lo e probis trovar justifiki: historial, rasal, geografial, lingual, tribual, dinastial, heredat, o mil altra pretexti de omna sorti, e lo es pruvo, ke li es jenata dal ideo segun qua yuro naskas de suceso.

Ni obliviez ta leda frazo, ed explorez la metodo proposit al Komitato.

Ta metodo konsistas ek sintezar konvergo-linguo, ed ek prizentar ol "sur bazo" dil Esperanto di 1887.

Plura yardeki pose S. Auerbach agnoskis klarmente, ke do l' oportuneso, e mem motivi di taktiko, influis la selekto di certena formi. Certe ya Couturat deziris operaco, quan segun expresuro cherpita de la horto-kultivo, esus *grefto*.

E to, quo mem adjuntas ambiguoso esas ta frazo, quan me kopias en l' originala texto, pro l' importo: "Pour réaliser cette langue idéale, laquelle doit on choisir comme base ou point de départ? *A priori* cela semble indifférent, car comme le dit finement Mr Rosenberger, l'important n'est pas le point de départ, mais le point d'arrivée" (por realigar ta linguo ideala, quan on devas selektar kom starto-punto? *A priori* to semblas indiferenta, nam, quale dicas subtile S^o Rosenberger, lo importanta ne es la starto-punto, ma l' arivo-punto).

E kelka linei pose l' autori asertas, ke l' "Esperanto s'imposerait comme base (esus impozenda kom bazo) se mem la futura L.I... esus plu vicina ye la Neutral od altra lingui kam ye l' Esperanto".

La problemo esis do tal: on konocas la starto-punto, ma ne konocas l' arivo-punto. Kande ya eventas l' arivo?

Konseque dum plura yardeki parto dil Idistaro konsideris l' Ido kom *Esperanto reformita*, ed altra parto kom nova idioma developita sur bazo di Esperanto, ma por esar la central konvergo-linguo dil Interlinguistiko.

Tal ambiguoso povas esar ank en diversa kazi di "naturala" lingui. Yen exempli: ka l'

Afrikansa linguo esas Nederlandana simpligit, od esas nova linguo? Ka l' Angla esas l' Anglosaxona simpligit od esas nova linguo? Esas nul evidenta respondo, nam lo povas diferar segun la kazi. On povas exemple egardar la fakto ke ordinara homi uzanta l' Afrikansa komprenas pasable facile la Nederlandana, ma ke modern Amerikani komprenus l' Anglosaxona nur pos long e preciza lernado.

La kazo dil Idolinguo esas do ne unika, ed amba vidpunti existis e forsan mem existas ancor nun che kelka personi.

To quo esas interesiva esas la fakto, ke Couturat ipsa dum sep yari evolucionis lente de l' unesma konsidero til la duesma.

Ma intertempe ed ante tala developo, eventis en Oktobro dil yaro 1907 la memorinda kunsidi dil Komitato di la Delegaciono.

Disparat esis la karakteri, l' opinionis e l' intenci.

Pluri (Jespersen, Ostwald, J. Baudouin de Courtenay) serchas loyalmente bona solvuro; kelki (Couturat, Leau, de Beaufront) deziras oportuna transakto, altri (Boirac e simili) manovras quale politikisti por impozar sua idiomo. Altri mem (Monseur, Beerman) kredas forsan kandidate, ke la chanci esas egala por omna projekti.

En la *Compte rendu des travaux du Comité* on trovas eki di ta diversa tendenci. On divinas anke l' influo da Couturat, ma kand aparas explicite lua nomo, partikulare sur pagini 15, 16 e 22, lo meritas analizo, nam lo montras klare lua idei pri du preciza punti:

Kande Jespersen explikis sua propra sistemo, kun finali *-o* ed *-a* por signifkar la maskuleso e la femineso di vorto, il objeccionis kun insisto kontre l' uzo di final vokali por ta skopo. E pri ta punto il perseveris sen irga hezito til sua fino, konsiderante ol quaze fundamental.

Altraparte kande J. Baudouin de Courtenay ed Ostwald opinionis, ke la grafio devas esar absolute fonetikal, pro la principo dil unasesceso (monosemio) neces por efikozar sistemo de signi, Couturat (ed anke Jespersen e Moch) objeccionis e pledis por "grafikeso" vice "fonetikeso".

E mem plu stranje: kande Baudouin de Courtenay dicis ke "L.I. devas donar al yuna menti modelo di logiko e di regulozeso 'por purigar la pensado' " Couturat respondis ke L.I. ne povas esar absolute racional,... e cetere quale ol povus per su sole "purigar la pensado" "se nia lingui duras donar l' exemplo dil neracionaleso"?

Tale on konstatas, ke vice esar championo di logiko (lon asertis temerare de Wahl, e Ric Berger pose) Couturat vizis oportuneso pri ta punti relatanta logiko.

Parenteze ni observas, ke l' Ido-linguo havas nun grafio pasable bon e certe plu normal kam l' Angla e la Franca, ma ke pri la litero *x* exemple ol es min racional e plu arkaika kam la Nederlandan e la Skandinava lingui.

L' idei di Couturat preponderis en preske omna heziti, ed en la dio 24 di Oktobro 1907 il povis pensar kun intelektal kontenteso, ke il atingas la skopo por qua dum sep yari il tante laborabas.

Balde desaparís l' iluzioni e krulis la bela revo.

L' adversi di Couturat atakis lu per pseudo-yural argumenti e per polemiki de omna sorto (ecepte nur linguistikala!). Homi kun alta diplomi montris la baseso di sua mento.

Ni balayez ta shikani quaze sordid eskombri. Couturat perseveris, nam il kredis sua tasko esar devo.

Ed en Marto di 1908 aparis l' unesma numero di Progreso. (Ni remarkez, ke Rosenberger, qua kontraste ye mult altri, esis sempre ne nur honesta ma mem afabla por Couturat, asentabis pri la titulo, qua esis sub la formo *Progress* ta di lua propra revuo.)

E dum sep yari Couturat publisis propraspense 80 numeri, ed qui singla es dika broshuro.

Ibe ni trovas lua pensi. Ma lo esas ne simpla: li aparas ofte, plu kam en long artikli, en kurta noti e komenti, ube kelka linei revelas plu multe kam tota paginedi.

Por analizar li oportus un tota libro, nam mult esas la diversa temi: humaneso di Couturat, lua Europana sentimento (tre rar en ta periodo, dum qua Russell ipsa falabis en vulgar shovinismo), lua social e psikologial idealismo, e lua mentala honesteso.

Evidente, nam ista verko esas nul ditirambo, ma studiuro, me anke analizos en altra chapitro lua erori.

Inter altra il neglijis la rolo di original literaturo, e, quankam admisante teoriale l' utileso di alternativa formi, ne aplikis li praktikale, partikulare pro regretind obstino pri la konjugado.

Ma nun ni devas restriktar l' analizo cis du punti: pri logiko e pri centraleso.

Pri logiko il nultempe variis, e duris konsiderar ol nur kom moyeno por komodeso. Esas mem plura texti, skarse o nultempe citita til nun, qui esas quale lumo por komprenar la vera signifiko di lua verko.

Progreso marto 1910 pagino 58:

“Segun il (to es: la redaktisto di *The Monist*) linguo artificala devus esar ‘algebro di la penso’ konstruktita a priori. La historyo montras, ke to es kimero ne realigebla; e ni, qui studyis aparte l' algebro di la logiko, repulsas tala ideo plu energioze kam irgu...”

Progreso Oktobro 1913 pagino 437:

“To quo esas exter la logiko ne esas necese kontre la logiko, ed agnoskar la limiti di la logiko esas anke una de la taski di la logiko”.

Nun pri la necesa centraleso dil Ido-linguo:

Ric Berger asertas en sua *Historia del Lingua International*, tomo I: “Idiom Neutral... presc contrabalanciat Esperanto in li judicament del Delegation in 1907, e con plu mult reclame, e sin li regretabil influentie de de Beaufront, it forsan vell har esset preferet, nam Couturat e Jespersen esset tre favorabil a it” (Parenteze ni remarkez, ke Ric Berger pretendis [en diversa parti di sua verki], ke Ido naskis nur pro ke Couturat influis de Beaufront, e ke ol naskis nur pro ke de Beaufront influis Couturat...).

Ma l' akra polemikero kustumis prizentar posiblaji kom probablaji e probablaji kom veraji.

Rezervante do nun plu prudente nia judiko, ni povas uzar plu modesta metodo: serchar, trovar e kopiar texti segun kronologial ordino.

Progreso, agosto 1909:

“Unvorte ni kredas trovir la meza ora voyo inter la du opozita rifi, e la maxim bona moyeno konciliar l' internacioneso e la regulozeso.”

Progreso 1909 (p. 444):

“Nam Ido esas quaze meza inter Esperanto e Neutral.”

Progreso 1909 (p. 494): (okazione di la morto di Chr. Schmidt):

“Il adheris a la linguo di la Delegitaro, en qua il retrovis omna bonaji di Esp. e di Neutral sen lia defekti”... “Ni e nia amiki salutas kun respekto ta veterano di la L.I. ... di qua la evoluco riprezentas perfekte la progreso ipsa di nia ideo.”

Progreso 1910 (p. 55):

“La Komitato di la Delegitaro trovis en la verki di Liptay, Beerman, Molenaar, Peano ed altri, sed precipue en ti di l’ Akademio qua kreis Idiom Neutral, amaso de prizenda sugestii...” (Jespersen) texto aprobata da Couturat: “ni analizis detaloze ca artiklo, pro ke ol esas modelo di pledo por Ido”.

Progreso 1910 (p. 196):

“Lektante omna propozita chanji en *Progreso*, on ne povas ne vidar quante nombroza kritiki direktas kontre esperantala formi, quin nia linguo konservis. To montras, ke nia Komitato esis reale multe plu ‘afabla’ a la konservemi esperantisti kam ol bezonus, e forsan devus esar...”

Progreso 1911 (p. 661):

“Ni sempre agnoskis la granda meriti di l’ *Akademi* e la qualesi di Idiom Neutral, frukto di sa multyara laborado...”

“Ido (filio di omna artificiala linguo, segun la spritoza interpreto da S^o Jespersen) esas vere *Neutral plubonigita*.”

Agosto 1912 (*Die Weltsprache*, en *Progreso* Septembro 1912):

“Nulu kontestabus nia yuro adoptar Neutral kun rezervo di multa chanji, per qui ta linguo proximigesus parte ad Esp., e la finala rezultanto lore esus tote la sama kam la nun existanta linguo. Se ni preferis mencionar precize Esp. kom la fundamento, qua adoptesis en chanjenda formo, to facesis pro egardo a la Esp.isti kun danko pro lia importanta laboro... e ne pro irga altra kozo”. (Jespersen). Noto da Couturat: “ni adjuntez: por satisfacar l’ insistanta demando di l’ Esp.isti membri dil Komitato e por obtenar lia konsento e kunlaboro por la reformo.”

Ed altra komento da Couturat: “tre importanta artiklo, qua havas la valoro di historial atesto...”

Progreso 1912 p. 460:

“La bari-centro ne esas inter Esp. ed Ido... ol esas en Ido. Quale dicis S^o Jespersen, la justa solvo esis quaze mez-valoro inter Esp. e Neutral. On facis ja granda favoro ad Esp. prenante ol, prefere kam Neutral, kom bazo di la futura linguo, qua povus nomesar anke Neutral reformita”.

Progreso, septembro 1913, p. 410:

“Ni povas mem dicar, ke se lua opiniono (to es di la Delegaciono) esis favoroza a Neutral primitiva, ol esis min favoroza a Reform Neutral, qua semblis minbonigo e deformato di Neutral ad omna membri...” “...e fakte Ido povas konsideresar kom Neutral plubonigita e perfektigita: nur pro to ol divergas de Ref. Neutral, e nur pro to ni mustas kritikar olca, por justifikar la judiko di la Komitato”.

Progreso, Agosto 1914 (lasta numero):

“La Delegitaro facabis omna koncesi posibla al Esp.isti. La fakto ke ici refuzis ne povas esar motivo por plusa koncesi, tote kontree. L’esperienco montras, ke Ido primitiva esis

nur tro proxima ad Esp. e devis eskartar su de ol por atingar sua definitiva formo... nia devizo esas progreso, ne regreso”.

Evidente, pri ta lasta frazi, on darfas questionar: “quo sur ista tero esas definitiva?” ma lo es altra e tre grava problemo.

Klar aparas omnakaze per lektar atence ta multa fragmenti de la verki ed artikli da Couturat, la sequanta konkluzo:

Quankam il ne povis, o ne audacis aplikar komplete ta fundamental principo, l’ opiniono di Couturat esis determinita de pos la debuti, ed ol divenis sempre plu preciza.

La plaso di Ido esas la “konvergo-punto”, la “bari-centro”, la “meza voyo” e do per un frazo: la centrala linguo dil Interlinguistiko.

3. Louis de Beaufront - sive: la stabileso

La kazo Louis de Beaufront esis e restas pasable stranja. Il esis dum plur yardeki vizata da mult ataki, venanta de diversa lateri. E tal ataki esis maxim ofte maligna e mem insultoza.

Lo povas ancor nun esar interesiva por explorar la karaktero ne di lu, ma dil adversi. Segun ya profunda penso di filozofa l' insulti revelas plu multe pri l' insultato kam pri l' insultato.

Ta polemiki esis precipue pseudo-etikal o pseudo-yural, e do situata sur tereno, quan ni darfis nomizar "exterlinguistikal".

Ma se, vice lo, ni dezir explorar l' afero cis la limiti dil Interlinguistiko, ni povas nun agar lo serenamente.

Tamen kand on disponas nur imprimita texti, on povas evidente studiar nur la publik evolucioni ed opiniononi... Ma judikar la personal intenci e sentimentis es nek nia tasko nek nia darfo. Ni mustas do restriktar la studiado nur a to quon Louis de Beaufront publisas. Kad en ta limiti on povas ancor deskovrar pensis e faktis ne ja konocita? Forsan yes, se ni studias partikulare l' opinionis di Louis de Beaufront pos la morto di Couturat.

Ed anticipante kelke la konkluzi, ni povas asertar, ke l' intelektal atitudo di Louis de Beaufront de pos 1914 (fakte 1917) til lua morto (1935) donas klar expliko pri lua konduto en yari 1894 e 1907.

On savas, ke pos la morto di Couturat la revuo *Progreso* desaparitis. L' ultima numero kun dato di Agosto 1914 (qua kontenas plur opinionis di Couturat tre importoza por studiar l' evolucioni di lua penso) sendesis erste dum la yaro 1921. Ma ni savas anke, ke la Sueda Idisti duris publisar sua revuo *Mondo* e tale salvis l' Ido-movimento.

En la numero di Julio 1917 on vidis riaparar Louis de Beaufront, qua redaktabis long artiklo.

Grand esas l' astoneso dum lektar ol.

En l' unesma parto il explikas, ke Ido es nur instrumento (ma ne skopo) "per qua li (to es: la homi) facos to, quon li volos". Lo es evident e cetere konform al ideis di Couturat, qua sempre desaprobis irga sektal o tribual ideologio, ed anke omnia esotera doktrino.

Ma en sequanta parto Louis de Beaufront asertas, ke l' Uniono e lua komitato "pri qua ni mustas tacar de nun (*sic*)" esas "ne vivanta ma fantomo, ento semblanta, qua segun la yuro e la regulozeso ne existas reale."

On remarkas, ke il pretendas ne nur, ke ol ne existas, ma mem ke ol ne existis!

Un ek l' argumentis dil auctoro esas, ke la nacional auctoritati objeccionos "quala do esas ta homi, ta internacionisti, qui frateskas kun enemiki di sua patrio?"

Louis de Beaufront naufragis en nacionalismo.

E yen suplementa pruvo, se ol esus necesa: en la numero di Aprilo 1919 (pagino 30) Louis de Beaufront insistas, pregante ke “forsan on judikos plu yuste e plu juste l’ artiklo quan me skribis en *Mondo* dum Julio 1917...” ed il asertas “por ne eskartar uli de Ido — ni devas egardar exemple la patriotismo, e ne ignorar mem la shovinismo...” Certe il adjuntas “en irga qua kampeyo lu trovesas” ed explikas motivo di taktiko. Forsan tala motivi esis exakta, ma samtempe signi revelanta psikala tendenci. Qual esus l’ utileso di linguo internaciona, se ol servus kom komunikilo por shovinisti!

Grand es la kontrasto ye P. Ahlberg, qua dum yaro 1915, sub titulo *La nigra milito*, judikis “repugnanta la hipokritaji” di ti, qui afektacas amoroz “amo a la tota homaro” e samtempe lansas “invektivi ed akuzi e veraji pruvenda, pruntita ek la richa provizuri di la nacionalista jurnali.”

Ed anke ye Sydney Holmes qua dum ta yaro, en artiklo *Nia German amiki* expresas sentimentis plena de humana frateso.

Ma ni studiez l’ artiklo da Louis de Beaufront en yaro 1917. Quik on povas questionar: pro quo nur l’ Uniono esas tale ne valid e sen existo? pro quo ne anke l’ Akademio, qua es tante internaciona?

L’ expliko di ta stranj aserto trovesas en l’ ultima parto dil artiklo: per plu kam 60 linei l’ autoro alegas la ne-valideso dil decidi en Solothurn dum yaro 1911. E yen l’ argumenti: Louis Couturat ne povis valide votar pro esar membro dil Akademio, ma ne dil Komitato, e konseque ne darfanta reprezentar tri membri dil Komitato, nome Ahlberg, Bollack e Populus, qui tamen komisis lu explicite por ta voto.

Tal esis l’ unesma fazo di longa serio de shikani extravaganta, qui duris dum plu kam dek yari kontre l’ Uniono.

Il certe obliviabis Latin axiomo *summum ius, summa iniuria*: maxima yuro, maxima neyusteso. Ed ultre lo, se on admisus lua tezo, konsequuus ke omno decidit en Solothurn esus nevalida, inkluze la “stabileso”!

Cetere impozar yural reguli a lingual societo esas evident eroro, e per plu forta motivo kande tal societo havas nul legala formo determinita segun lego di un o plura landi.

Omnakaze il duris balde sua kompilanta labori e l’ Akademio entamis aktiveso de pos yaro 1920.

Ma per explorar minucioze la vorto-serii (*Mondo* 1921, pagini 17 e 132) on konstatas, ke ek la 271 vorti admisita 264 ja trovesas en la *Wurzel-Wörterbuch* da Feder e Schneeberger (1919) ed esis fakte ja propozita dum la vivo di Couturat.

E yen la yaro 1923 e la Kongreso en Cassel: de Beaufront ne partoprenis, ma eventis ibe fakto, qua influis l’ Ido-movimento dum plur yardeki.

Dum ta kongreso Weisbart diskursis por favorar Occidental, la linguo da de Wahl, e por to lu parolis en Ido por esar komprenata dal kongresani. Ma l’ asistanti propozis a de Wahl expresar sua tezo per sua propra linguo: il ne povis agar lo.

Ta fakto, certe ne tre grava, esis tamen okaziono por moki, e kontributis a facar neposibla eventual koncilio kun ta linguo.

Vere de Wahl esis nul kalma serchero, quale Rosenberger, ma harda polemikero: il atakis sen nuanci dum la sequinta yari e de to rezultis ke de Beaufront defensis Ido, tote bloke anke sen nuanci e sen koncesi.

L’ idealo di konvergo e di centraleso prizentita da Couturat tote desaparitis.

E lo kontributis ad ankilosar l' Ido-linguo, nam de Beaufront repulsis omna chanjo, mem pri mikra detali.

Ed en yaro 1925 Meier editis lua *Kompleta gramatiko detaloza*, linguala monumento, komplet e detaloza certe, verko de pacienta kompilado.

Ma, quale multa gramatiki en omna linguo, to es longa listo de obligi ed interdikti. Couturat ja remarkabis lo: “Co similesas la mentostando di — mala — skolestro od examenisti, qui deziras nur notar maxim multa ‘kulpi’ posibla”.

Dum ta yaro 1925 anke Louis de Beaufront alegis la nevalideso dil statuti di Dessau (1922) pro diversa motivi, e segun expliko kelka yari pose, pro ke on deklaris li “valideskanta ne mem 2 monati ma nur un monato e 23 dii pos lia faceso.”

Ahlberg respondis en *Mondo* (1925, pagino 267) kelke ironioze:

“Statuti nevalida esas evidente statuti nula. Do la Unionani dum tri yari povis kunvivar, interrelatar, sen lego, sen tribunalo, sen prokuratoro, sen polico, kunvivar quale la pagani, qui, quale on ya savas, ‘ne havas la lego ma tamen nature agas segun la spirito di la lego!’ Omni esis kontenta e felica. Mem de Beaufront. Til nun.”

Dum yaro 1927 L. de Beaufront laute lektis koram konferani longa texti da Couturat e Peus, sen konciar, ke segun frazo di Cuntz en la Kongreso di Zürich, “la tendenco iras ad plu granda libereso e naturaleso.”

Ank en 1927 L. de Beaufront por sustenar sua vidpunto publis *Lingual ekstraktaji de ‘Progreso’ e tradukuri de ‘Histoire de la langue universelle’*.

Ta broshuro esis e restas utila, nam multa numeri di *Progreso* divenabis netrovebla.

Tamen ol havas granda desavantajo: la texti da Couturat es ordinita segun temi sen egardar la kronologio. L’ opinioni di Couturat aspektas esar un bloko, quaze il nultempe havis variant idei. On ne povas do perceptar l’ evoluciono di lua penso, ed ultre lo multa texti esis omisata.

Dum la Kongreso en Zürich en 1928 Nixon, qua esis Idisto erste de un yaro, montris plu profunda kompreno dil intenci di Couturat, per dicar: “Do esas tre regretenda, ke Ido kun sua Akademio ne plus esas en la centro, quale lo esis la direktanta idei dil Delegitaro.”

Kelka monati ante lo, e pro expresuri da Nötzli nomizanta l’ adversi di stabileso “pseudo-Idisti”, Yushmanov, la maxim kompetenta filologo dil Idistaro, demisionabis del Akademio. E bald eventis en yaro 1928 to quon Houillon en la West European Ido-Konfero, saje definis “kreskala krizo” dil Ido-movimento. Esis lore, segun artiklo da ‘Unesemo’ en februaro 1929 “tri idista partisi”.

Un cirkum Nötzli e de Beaufront fondas l’ Uniono Idista, qua expresas sua idei en l’ *Ofical Informilo* (unesma numero en Marto 1928).

Un duesma cirkum Jespersen, Yushmanov ed Ahlberg disponas la revuo *Mondo*.

La triesma, la maxim prudent e centrala, cirkum Brismark, Mauney, Papillon, Matejka publisas *Ofical Buletino* (unesma numero Novembro 1928).

La Kongreso en Zürich en agosto di 1928 preparis la riuniono dezirata dal majoritato dil Idisti.

Ma restis extere du extrema partisi: ti qui sequis Jespersen e divenis novialisti, e ti qui kun Louis de Beaufront refuzis partoprenar. En sua *Bulletin Français-Ido de la Langue*

Auxiliaire Louis de Beaufront iteris sua polemiki pri nevalideso dil statuti di 1927 e kontre U.L.I., qua segun lu, “fakte ne existas yurale”, tale kun obsedanta manio pri yurala shikani.

Or dum ta sama periodo il propozas admisar plura chanji, o per plu justa vorto, il koncesas oli. Lo povas semblar unesmavide vera enigmato.

Yen le maxim grava di ta modifiki ed ameliori:

1. (15 Februaro di 1928) On darfes elizionar *-as* en *esas* ed en la prezento di omna verbi, se nur lo ne povas esar kauzo di konfuzeso.

2. (31 Marto di 1928) Il exploras serioze la posibleso elizionar la finalo *-o* por nomi di animali e di objekti, en poezio, e pose explikas ke se on admisis generale tal eliziono, “Ido ne krulus e perisus”. L’ artiklo es modelo di bona rezono.

3. (Decembro di 1928) (en *L’Idiste français*): il aprobas personale la demando di Houillon e Mauney por permisar l’ artiklo *le* por omna plurali, ed asertas, ke il defensas ta propozo koram l’ Akademio.

E yen mem plu stranja: en plur kazi lu asertas, ke il ipsa propozabis o dezirabis tala modifiki.

Ni darfes esar perplexa, e pensar: “Nu! pro quo il ne agis tale plu frue? Lo evitabus multa detrimenti”.

E precize pri la kazo di *le*, il skribis: “sekrete, me konfesas lo, kande me propozis *le* por lua tilnuna rolo, me esperis ke altru plu tarde (se ne mem me ipsa) propozos l’ extenso vizata da vua propozo.”

Or lo eventabis! En *Progreso* di Mayo 1911 pagino 143 Jan Roze sugestabis uzar *le* omnaloke. “Tala nemediata refero a la pluralo multe acelerus ne nur la aplombo dil parolanto, ma anke generale la quika klareso, aparte preirante plur adjektivi.”

Yen du plusa motivo por perplexeso.

Ma l’ atitudo di Louis de Beaufront, qua semblis esar enigmato, es ne tala. Fakte ol derivas de lua karaktero.

Ni povas deduktar kun alta grado di probableso, ke lua sistemo esis sempre “koncesar poke por mantenar multe.”

E per ta hipotezo multa fakti esas klar ed explikebla.

Dum yaro 1894 il esforcis e sucesis lor la votado dil Esperantisti mantenar, to esis: eskartar l’ Esperanto IV e konservar l’ Esperanto III (1887).

Dum yaro 1907 il redaktis e prizentis l’ Ido-linguo segun idei di Couturat publike konocita, por koncesar minim posible, e fakte lua sistemo esis quaze transakto inter l’ Esperanto III e l’ Esperanto IV (quan il repulsabis en yaro 1894).

Ed en la periodo di 1928 il iteris tala metodo koncesar kelka punti por mantenar l’ Idolinguo ed evitar plu vasta reformi.

Certe lo ne diminutas la valoro di ta chanji, mikra ma tre oportuna. Preske sempre Louis de Beaufront divinis la direciono di dezirat ameliori, ma sempre preske anke il admisis nur poka ek li kun prudenteso e kun timideso.

Kelka yari pose Kanoniko Bogard uzis signifiviv expresuro per skribar ke on devas enduktar novaji “nur per gut-kontilo.”

La yena studiuro vizas nur explikar la metodo, ed egardar ol kom derivanta de personal karaktero. To esas nul judiko e per plu forta motivo nul blamo sive pri lingual valoro, sive pri etikal konsideri. Louis de Beaufront esis ya certe honesta persono, ma lua vivo esis plena de psikala sufri. On povas apen imaginar tala serio de desavantaji e deceptesi. Sen certeso pri l' origino patral, sen familio, sen mestiero, sen amoro, sen plaso en la socio, vivant ofte kom gasto che richa hosti, lurata samtempe dal internacioneso e dal nacionalismo, influata da pedanta tendenci, e precipue akuzata quale trahizero, quankam vice lo lua vera skopo esis salvar l' Esperanto, tala vivo certe adportis grava motivi di karakteral bitreso.

Ma kun necesa respekto pri tanta dolori, ni povas tamen studiar lia psikologia kauzi e konsequi.

E partikulare la questiono: pro quo ta bitreso, ya certe komprenebla, esis en formo di senfina diskuti e kontroversi pri valideso, plu exakte pri nevalideso di statuti?

La sistemo esbosita dum yaro 1917 divenis ya detaloze developit; en la numero di Septembro-Oktobro 1929 di lua *Bulletin Français-Ido*. Louis de Beaufront insertis sub titulo *Komitati e statuti* artiklo kontenanta tri paginedi e duimo pri ta temo. Lua konkluzi esas ferma: nulo esis od esas valida, e to esas neremediebla. E kand on reprochas, ke il ne protestis lore (takaze en 1922), il asertas, ke il volis nek "efektigar publika skandalo en urbo, qua aceptabis ni tante jentile" nek "trublar kongreso" ed agnoskar tale yuri quin ta kongreso ne havis.

On darfas esar perplexa memorante, ke segun mult experienci la homi generale advokas yuro kontre yusteso, e legal principi por obtenar avantaji o konservar privileji.

Ma ni observas ke en numero Oktobro-Decembero di sua *Bulletin* il donas texto di letro sendita da lu a Meier, per qua il konsideras "vera insulto" la fakto, ke on kredis, ke il persistis ne asentar "situeso nereguloza pro motivo di prestijo personala." Ed en la numero di Januaro-Marto 1932, per texto qua es quaze adio (nam il evis lore 76 yari) lu skribis: "same kam Aristides tedis Atheniani per sua yusteso e sua remonstri, tale me tedas mem amiki per mea rezoni o principi neflexebla pri yuro e regulozeso."

Esus desfacila negar la sincereso di tal ultima konvinkeso. Ma permanas enigmato: ka tal atitudo devenis de certena "legalismo" qua pokope divenis maniatra?

Tala traito esas frequa che yuristi, ma Louis de Beaufront esis nul profesional yuristo, ed ultre lo tala homi ofte skeptika uzas la yuro nur kom metodo, fingante kredar la valoro di texti, quin li segunkaze interpretas diverse.

Semblas do probabla, ke, persequante obstine sua skopo, Louis de Beaufront esforcis sempre negar la valideso dil Uniono por rezervar al Akademio, influata da lu, la rolo determinar la linguo, e do fakte repulsar irga vera chanji.

La championo dil legaleso esis fakte championo di stabileso.

Ton il klare ja montris en yaro 1894. Ank en yaro 1907 tal esis lua vera skopo: tote ne deziro por chanji, ma vice lo koncesi por mantenar lo precipua. Il ipsa explikis lo en sua revuo en Oktobro-Decembero 1930, per insertar e tradukar sua *Déclaration de Ido* (di Mayo 1908): "Lasante prizentar sua laboruro o studiuro al Komitato di la Delegitaro, Ido volis evitigar da Esperanto danjero tante probabla ke ol semblis certa: la pura e nura repulso."

E tale ni komprenas, ke la profunda pensi e skopi di Couturat unparte e di de Beaufront altraparte complete diferis.

Ma tre stranje: nek en 1908 nek en 1930 Louis de Beaufront revelis, ke il agabis tale segun antea interkonsento kun Zamenhof. Ni savas lo nur per deklaro di testo. En *Progreso* di Februaro 1933 S^o P. Beauchemin, honesta persono, qua sempre restis exter la kontroversi, asertas, ke il audis en Cambridge dum la Kongreso di 1907 konversado di Zamenhof e di Louis de Beaufront. Yen fragmento di lua deklaro: “Fine li interkonsentis, ke S^o Zamenhof ne iros koram la Delegitaro, ke S^o de Beaufront remplasos lu por kunlaborar e sugestar, kaze di neceseso, la dezirinda reformi en la linguo.”

Ed il adjuntas: “me sempre questionis me, pro quo S^o de Beaufront ne persecuabis avan civila tribunalo omna ta kalumnieri...”

Beauchemin ne savis, ke “de Beaufront” esis nur pseudonimo. Or por asignar avan civila tribunalo, l’ uzo di oficala nomo es necesa. Nun on savas ke Louis de Beaufront naskis de celiba matro, e ke lua patral origino esis nekonocita. La fakto, ke richa viro pagis por lua edukado ne adportas certa respondo, nam esas en historio plura kazi (kelkafoya famoza) di rekursi a tala metodo por salvar reputeso di potenta familio. Semblas, segun artiklo da Gross, redaktita pos la morto di de Beaufront, ke Kanoniko Guignon konocis la sekreto. Gross asertas anke, ke Louis de Beaufront vivis povra inter la povri. E yen altra motivo: il ne povabus pagar la spensi di kustoza procesi kontre multa homi en plura landi.

Explorante nun la periodo di 1928, ni konstatas, ke il uzis itere sua metodo: koncesar kelka (bon ed oportuna, ma minima) reformi por salvegardar lo precipua.

Ma lo donis poka rezulti, e pos kelka monati pos la komenco dil yaro 1929 il abandonis omna projekti di chanji od ameliori, ed obstinis mem plu forte diskutar problemi di nevalideso generala.

Quo eventabis intertempe? L’ afero dil Uniono Idista.

Tenua forsan es nun l’ intereso di ta cirkonstanci. Ma en singla historio trovesas tal eventi, pri qui on grave suciis, e qui pose aspektas vana ludi. Ed adminime en ta kazo la skopo esis nul avideso por pekunio, ma nur esforci di honesta homi por realigar idealo.

L’ *Uniono Idista*, fondita da Albert Nötzli funcionis de januaro 1928 til Mayo-Junio di 1929. Ol havis 206 membri en yaro 1928, e tal esis do lore la nombro dil partisini di ferma stabileso. Nul dubito pri lo, nam ni lektas en la revuo *Ido*, (di Nötzli) yaro 1927, pagino 332 e sequanta, la statuti dil Uniono Idista, e segun la klauzo 16: “propozi implikanta chanji en la linguo mustas esar submisat a publika diskutado dum quar monati, ante ke l’ Akademio darfes decidir pri li. Por esar valida, tala decidi bezonas majoritato de tri quarimi di omna Akademiani.”

On remarkez: ne nur di le partoprenant a votado, ma di omna. Quik on komprenas, ke la skopo di la klauzo esas impedar irga chanjo, e konseque ankilosar la linguo. Lo es do la triumfo dil absoluta stabileso. Ulte lo, segun la klauzo 13 l’ Akademiani es elektita da la reprezenteri, “segun listo de nomi propozita dal Akademio ed inter qui la reprezenteri selektas la elektendi.”

To es quaze koopto, e por de Beaufront e Guignon, sekura sistemo por disponar Akademio konform a sua deziri.

Ma dume la majoritato dil Idistaro fervoris por rikoncilio, ed on organizis Kongreso en Zürich (Agosto di 1928).

Memorind es l' evento. Ni disponas, to quo es rarissima, raporto detaloze redaktita sur bazo di stenografala noti da S^o Novell, e ta raporto ne celas la diferi dil opinioni, la vigoro dil kontroversi e la vivaceso dil diskuti.

Tale ni komprenas l' importo di ta kongreso.

Segun frazo di Papillon "la Idisti esas dividita en tri segmenti" to es: ti qui aprobas l' Uniono Idista, ti qui sustenas l' U.L.I. di Ahlberg, e ti qui konsideras su ipsa "la racioza saj Idisti" "enemiki di omna skismi."

Asistis partisans di ta tri tendenci, ed ipsa Nötzli defensis sua Uniono. Inter la kongresani pleis decidiva rolon Nixon, Auerbach, Mauney, Papillon, Stor e Cuntz.

Malgre la difero dil vidpunti omni deziris uniono por rientamar nova labori. On ne povis solvar la problemo dil Akademio, ma balde singlu konkordis pri necesa rikoncilio, e kun fervoroz esperi on selektis provizora komitato por preparar nova starto.

Kin monati pose on povis lektar en la revuo di Nötzli *Ofical Informilo dil Ido-Akademio* long artiklo da lu ipsa kontenanta 7 paginedi e duimo. La maxim granda parto koncernas altra temi, ma la titulo es signifika, to es *La fino di la krizo*. Ed en Marto 1929 *Ni dissolvez la U.I.*

Kun intelektala loyaleso il explikas, ke lua skopo esis remediare la konflikto "adminime parte kelke personala" inter la Komitato e l' Akademio. Ma pos konstatar la bona rezultaji dil Komitato di U.L.I. pos la kongreso en Zürich, il konkluzas serenamente: "Nia Uniono Idista esis utila ye sua tempo. Ol divenis superflua. Cadie ni dissolvez ol."

Ed en la numero di Junio 1929 on lektas la rezulto dil votado: ek la 125 membri en ta yaro 19 ne partoprenis, 98 respondis *yes* por la dissolve, e 9 votis kontre ta propozo. Inter ta non *no*: Guignon, de Beaufront, Pesch, e Strandqvist, to quo certe ne astonas.

Tale desaparitis l' Uniono Idista, e konseque l' Akademio, qua intertempe havis kelka nova membri, per elekto dal 18 reprezentari dil Uniono Idista. Ek ta 18 votinti la majoritato (13) anke respondis *yes* a la dissolve dil Uniono, e nur tri (Patta, Pesch e Strandquist) expresis voto *no* (por mantenar la vivo dil Uniono Idista).

To esis do quaze krulo di l' organizuri favoroza por de Beaufront. Same kam Guignon il refuzis esar kandidato por la nov Akademio.

Ed en la Kongreso en Freiburg im Breisgau (1929), Papillon dicis koram l' asistanti: "Es cetere stranja ke S^o de Beaufront havas tanta skrupuli pri la yuro e lu tote ne remarkas, ke lu ne plus es Akademiano. En l' antea statuti stipulesis ke l' Akademio elektesas por 6 yari. Ta tempo de longe pasis, e segun la statuti alegita da S^o de Beaufront lu ipsa de longe ne plus es Akademiano."

Yen exemplo dil danjero di legalismo!

Ed ipsa Nötzli expresis kurajoza penso: "La netransaktemeso di S^o de Beaufront es nekomprenebla: es ridinda entravar l' agado dil Uniono per questiono di statuti."

On decidis do elektar nov Akademio e pos la konto dil voti (4 Septembro 1929) ol kontenis 11 membri (nam Yushmanov refuzis) to es: 5 dil anciena: Lesch, Nötzli, Quarfood, Richardson e Roze, e 6 nova: Gross, Stor, Bakonyi, Houillon, Auerbach e Meazzini.

Louis de Beaufront esis do izolata, sen Akademio, nur kun Guignon, l' amiko del unesma yari.

Tamen il ne rezignis: il replikis "a la reprochi di netransaktemeso" per artiklo sur tri

pagini en sua revuo (Oktoebro 1929) kun titolo *Komitati e statuti*, altra fazo dil vana polemiki pri ne-valideso.

En ta sama numero J. Guignon deskovras to quo esis probable la real motivo, per pledar por kopto-sistemo: “mem e precipue l’ Akademii rekrutas su per kopto. Tale omno tre bone sucesas en la ciencal domeno.”

L. de Beaufront reaktis anke per organizar nova grupo: la *Propag-Idista Liguro* por qua il obtenis adhero di 53 personi (decembro 1929), la kerno dil adepti dil stabileso, e pose l’ *Idala Guiderio* por ti qui “voluntis aceptar devote plear la rolo di Guideri pri gramatiko, vorti e stilo.”

Ed en sua revuo *Bulletin Français-Ido de la Langue Auxiliaire* il duris repetar ancien argumenti, ofte obsoleta, kelkafoye tamen interesiv ankor nun.

On povas anke glanar ibe astoniva paradoxi, exemple (Marto 1932) texto da Guignon: “Advere linguo ne absolute bezonas Akademio. La nacionala lingui ne bezonis akademio por krear ed uzar sua idiomi. La divers Akademii naskis pos l’ uzo.” Od en un ek last artikli da de Beaufront, sub titulo *Ni esez prudentega*, la konsilo lasar l’ insigno en sua buxeto: “Tale, on ne plus darfus vidar [...] en l’Idistaro societo vizanta eskapar l’ autoritato dil guvernerii o diminutar la patriotismo nacionala.” ...!

En Februaro di 1933 mortis lua konfidencario ed amiko Kanoniko Guignon, e ye la 8-a di Januaro 1935 il anke livis. Erste pos kelka semani l’ Idistaro saveskis pri lua morto.

En sua unesm artiklo en *Progreso* (1908) kand “Ido” esis ankor pseudonimo di nekonocato, il nomizis su ipsa “kompatinda Ido”. Certe ya ni povas komparar pri ta solitar ed enigmatoza destino.

4. L' Idisti e l' eufonio

En l' antea quar chapitri aparas alta figuri dil Interlinguistiko: Ostwald, Jespersen, de Beaufront e Couturat. Ni ne nomizez li "genii", nam quon signifikas exakte ta vorto? Ma ni skribez plu simple: quar serioza homi, qui studiis kun konvinkeso e kun kompetenteso la problemo di auxiliara linguo.

Ed en singla kazo quaze baz-ideo, general principo servanta quale direktiva lineo: raciono, progreso vers simpleso, stabileso, equilibrio, nocioni certe distinta ma konciliebla.

Ma pri l' eufonio ni ne trovas un autoro, qua esus tale la centro dil serchi. Certe Lusana e Quarfood studiis plura punti e trovis meditando idej, certe plura ceter Idisti e precipue skripteri atencis la temo dil eufonio, ma lo es desfacil ekstraktar preciza sintezo.

E tamen ante mem la nasko dil vorto Ido, la futur Idisti havis profunda deziro vers eufonioza soni. E lo restis distingiva karaktero.

Ma kande li probis studiar la naturo dil eufonio, li apene sukcesis trovar certa kriterio.

Lo ne povas astonar: en omna idiomi generale on mixas eufonio ed extera elementi: sentimentis, grafio, tradiciones, stilistiko, e simila konsideri, qui produktas stranja mixuro ed impedas studiar racioneze la temo.

Anke che l' Idisti eventis ta fenomeno psikologial.

Okuras tamen granda kontrasto:

En preske omna lingui on ne sucias pri eufonio: soni kakofonioz es acceptat e konsiderata normala: on ne mem koncias lia ledeso.

L' Idisti vice lo havis idealo por bela soni, se mem serchante li kelke konfuze, ofte sen metodo e nur segun cirkonstanci.

Ni probez do foliumar segun kronologial ordino. En le *Conclusions du rapport sur l'état présent de la question de la langue internationale* (1907) redaktita da Couturat e Leau, sis paginedi e duimo concernas fonetiko. Ma sub ta titulo l' autori traktas precipue problemi pri eufonio. Ne tote tamen, nam pri la naturo dil diftongi li analizas ta soni segun general explori da kompetenta filologi.

Ma la maxim grand parto dil studiuo esas cirkonstancial, to es kritiko pri desfacila soni dil Esperanto e do pri necesa reformi ed ameliori.

Kad on povas, trans ta partikularaji, ekstraktar general opinono?

Yes, l' autori sugestas aplikar la "principo dil minima esforti" anke por la pronunco, to es praktikale "la formo (dil vorti) qua povas esar pronuncata da omna populi".

Evidenteso certe por internaciona linguo (ma quan tamen multa linguifisti tote neglijis). E ta " 'formo maxim facila' devas prevalar (se mem ol havus karaktero tro nacional, Italiana vel Hispana)."

La facileso por pronunco esez do leyo e regulo.

Sen esar estetikal ta kriterio tamen produktas bel e komoda soni e ni trovas ibe l unesma refero ye l' Italian e Hispan eufonio.

Dum la yaro 1907 en la *Compte rendu des travaux du Comité*, pagino 14, ni trovas en la judiko pri Novilatin da Beerman: (tradukuro) "Tandem l' eceso di vokali kom flexioni e

kom artikli produktas frequa hiati, qui nocas l' eufonio di la linguo”.

Lo esas tre stranja, ne pro repulsar tro frequa hiati, ma pro ke pose on obliiviis ofte, ke anke l' Ido-linguo sufras pro frequeso de hiati.

Ofte ma ne sempre, nam artiklo en *Progreso* di Novembro 1908 traktas ta temo sub la nomo “monotoneso”: “kelki mallaudas nia linguo pro la monotoneso di la finalo *-o* ed *-a*. Sed unesme ta finali ne devas esar acentizita (quale la Franci tendencas facar) li devas audesar ma ne tro audesar”.

L' artiklo duras per propozar elizionar la finalo *-a* por igar la parolado min monotona ed anke plu fluanta, to quo es natural ed eventas spontane “konforme a la lingual sentimento di la linguo qui posedas acento tonika”.

En anteriora frazo l' autoro (Couturat) aludas moyeni “por evitar kolizioni di konsonanti” ed il menciona ke “punto”, “funciono” esas Italiana e Hispana, do signo di “natural evoluco”.

Tale ja dum l' unesma periodo Couturat ipsa montras la du rifi: la shoki di vokali e la shoki di konsonanti. Tal obstakli esas danjeroza certe ne nur en Ido ma en omna linguo: lo es avantajo konciar lo, ma to restas problemo evitar li amba.

Un yaro pose Couturat publisas en *Progreso* di Novembro 1909 artiklo kelke astoniva. Pos explikir tri motivi por deskonsilar “aplikar nia linguo a la poezio” il adjuntas, ke tamen ol esas kapabla di tal aplikado pro esar plu belsona, plu fluanta, plu facile prononcebla (kam Esperanto), “aparte pro ke ol ne kontenas multa diftongi qui igas la sono malklara”... per la pureso e la simpleso di sua vokali ol similesas a l' Italiana” “qua es ne nur la max belsona linguo, sed anke la max apta a la muziko”.

Lo semblas unesmavide stranja deskonsilar uzar ol por poezio dum agnoskar samtempe, ke ol havas por lo la necesa qualesi. La paradoxo es explikebla nam la deskonsilo kompozar poemi en Ido devenas de altra motivi, qui ne concernas eufonio ed esas exter nia temo.

Lo precipua es la fakto, ke Couturat hororas la diftongi e judikas ke la pureso dil silabi grantas al Idolinguo harmonio ed eufonio.

Il insistas itere en *Progreso* di januaro 1910, pagini 701 e 703, explikante ke la gramatikal finali esas necesa ne nur por “la quika komprenebleso” ma plus por “la belsoneso e facila pronunco”, e ke, se on admisus la propozo da S^o Boeke, to es “supresar omna final vokali en nia linguo” o se nur on “malmultigas li”, nia linguo divenus amaso de stoni rulanta krude e bruise unu sur l' altri, quale Universal.

Esas do facila konstatar, ke dum l' unesma periodo l' Idisti sucias precipue pro la diftongi e la shoki di konsonanti. Lo es normal: li regardis ya du evitenda modeli: tam l' Esperanto tam la Neutral tote neglijis la facileso por pronunco e li propozis sive nazala, sive “chuatra”, sive hard e sika soni.

En *Mondo* di junio 1928 H.L. Koopman (de Rhode Island) opinionas, ke Ido posedas belsoneso “en plu alta grado kam la plu multo di naturala linguo” e ke ol “semblas esar vere Romanala linguo”... “la sola ek omna ica projeti, qua por me posedas charmo, quan me sentas en l' Italiana od en la Sueda.” Ed en la numero di Decembro 1923 (pagino 387) F. Schneeberger explikas, ke en Ido la finala vokali servas ne nur por indikar la gramatikala speco di la vorto, ma “klare separas un vorto del altra e ta separo esas tre necesa” “precipue importanta por linguo parolata en internaciona kongresi”, ed il pensas ke “segun harmonio ed akustikal (fonetikal) ed oratoral vidpunto, Ido okupas la justa

voyo inter Espo e la Latinala sistemi.”

Omna judiki semblas do tote koheranta: la final vokali servas, ultre altra funcioni, por evitar la shoki di konsonanti, e facar la pronunco e l’ audio plu komod e plu sonora samtempe.

Poki tamen atencis l’ altra latero: la shoki di vokali o hiati. On povas komprenar lo: en ista kazo la problemo ne koncernas l’ emisar o perceptar deskomoda soni, nam lo es facila pronuncar plura sequanta vokali, e tal fenomeno es frequa en certen idiomi, exemple en Oceania. Ma lo es plu desfacil bone distingar li rapide. E lo precipua es la jeni, quin la hiati produktas che l’ audant oreli, admisante tamen ke lo povas tre variar segun la fonetikal kustumi e la personal sento pri la harmonio dil soni.

Louis de Beaufront konciis ta latero dil eufonio: ni lektas en lua *Kompleta Gramatiko Detaloza* (1925, pagino 30) remarkinda frazo insertit en fragmento traktant altra temo, to es pri la loko dil adjektivo sive avan sive dop la substantivo.

Pro ke “che omna linguo en la parolado sorgata on selektas la maxim plezant ordino dil vorti” ... “konsultez l’ eufonio e nome evitez la hiati se to esas posibla: *aquo pura, alno alta, alta querko, inteligenta pueri, argumenti konvinkiva* plu plezas al orelo kam: *pura aquo, alta alno, querko alta, pueri inteligenta, konvinkiva argumenti.*”

Il ne distingas la diversa sorti de hiati (qui tamen existas, ma lo traktesos en aparta chapitro), ma lua merito es granda, nam il perceptis la problemo ed esbosis solvo cis la limiti dil liber ordino dil vorti.

Ed en la numero di Julio 1926 dil revuo *Mondo*, trovasas long artiklo kontenanta dekedu paginedi: ol es tradukuro da P. Ahlberg di studiuro da Profesoro Adolf Noreen kun titulo *Om språkrikthet* (pri linguala korekteso).

La maxim granda parto dil artiklo traktas la divers opiniononi pri la temo ed esas ecelanta rezumo, nun ancor utila kom bazo por historio di linguistiko.

Ni remarkez, ke l’ autoro exploras la temi segun la vidpunto dil nacional idiomi. Ma sur pagino 185 ni trovas fragmento qua nevole koncernas nia linguo.

L’ autoro laudas la valoro dil vokali e precipue dil /a/ e pos asertir ke grandaparte pro l’ abundo dil vokali l’ Italian idioma superesas la Germana, Rusa e Franca lingui, il duras tale: “E ke la a-richa Sueda linguo precize per ico superesas la Dana linguo, tante a-povra, darfas forsan konsideresar kom egale komune agnoskata.”

Yen agreabla justifiko por la linguo dil Idisti.

Ma tale lu duras:

“Tamen validesas la regulo ‘lo moderata esas maxim bona’ anke pri vokalabundesos, nam akumululo di vokali sucedanta esas vere sonora, ma tamen min klara. Ico dependas de la glit-soni, qui preske sempre produktesas en hiati, e diminutas la precizeso dil dicerno.”

De to ni povas deduktar ke generale on agnoskas la desavantaji di la hiati, ne nur pri l’ eufonio, ma mem pri la dicerno dil soni e do la komprenebleso di lo signifkata.

Semblas ke lo esas evidenta e ke la bona solvo es posibla en Ido per elizionar le /a/ dil artiklo, dil adjektivi e dil participi en la grado necesa por evitar hiati.

Ma dume certen Idisti duris tre pavorar pri la konsonant-akumuli.

E pro la diverseso dil opiniononi, o plu exakte dil senti, pri la frequeso dil elizioni e la posibleso di altra elizioni, eventis kontroversi.

Paolo Lusana, prezidero dil Akademio (influata da de Beaufront) redaktis pri ta temo long artiklo kontenant aproxime sep paginedi (en *Ofical Informilo dil Ido-Akademio*, numeri 4 e 5, 1928 e 1929, quale indikita sub influo di de Beaufront) sub adequata titulo “Pri e por l’ eufonio di Ido.”

Tre serioz esas lua studiuro, quankam ol devenas de okazional cirkonstanci, to es: l’ afero dil frequeso dil elizioni.

Ni savas, ke kelka monati anteriore (februaro 1928) l’ Akademio per sua cirkulero N° 55 admisabis la fino dil “periodo stabilesala” e memorigante l’ elizioni ja permisita dil *-a* final dil adjektivi e participi, admisis ank elizionar la finalo *-as* dil verbi, “Omnafoye kande l’ eliziono di *-as* ne povas produktar obskureso e kakofonio.”

En la numero 1 di ta revuo Louis de Beaufront publisabis artiklo sub titulo “Ka krulus e mortus Ido?” per qua il exploras klare la posibleso elizionar anke la finalo *-o* en kategorii (quin il explikas) qui impetus konfundo kun verbi elizionita (prezent indikativo).

L’ elizioni semblis esar l’ apta moyeno facar l’ Idolinguo plu spontana, plu elegant e samtempe plu “natural”.

La skopo dil esayo da Lusana, quan il sinceramente deklaras esas serchar ed indikar “la justa kriterio” por uzar elizioni sen eceso.

Por atingar lo il insistas pri la “frapanta simileso” inter l’ Ido, l’ Italiana e la Hispana”, per plura punti, quo “pruvas la lego dil analogeso”, ed il prizentas plur exempli montranta la karaktero granda-parte nov-Latina e precipue Italiana-Hispana dil Idolinguo, koncernante l’ eufonio.

Il sequas tale l’ Idala tradiciono e lua studiuro es konvinkiva.

E tamen il adjuntas astoniv aserti pri qui on povas dubitar: segun lua penso l’ Italiana (“la maxim fluanta ed eufonioza ek omna vivanta lingui”) es anke la “minim reguloza e la minim submisata a fixa reguli pri la vortifado e la frazkonstrukto” (Ista duesma judiko esas tre stranja, nam l’ Italiana es ofte plu reguloza kam to quon ol aspektas unesmavide e certe plu reguloza kam plur altra idiomi en Europa.)

Same kontestebila esas anke l’ aserto ke “quante plu granda es la regulozeso di mondlinguo, tante min granda es lua eufonio” to quo es ne altro kam nepruvebla postulato.

Malgre lo l’ autoro studias tre kompetente la problemo dil eufonio e partikulare l’ eufonio di linguo servanta por internaciona skopi.

Quaze divinante nocioni, qui kelka yardeki pose admisesos sen hezito, il skribas:

“On povus anke dicar, ke l’ eufonio o belsoneso di irga linguo, sive naturala, sive artificala, grandaparte dependas del orel-edukeso di ca o ta persono”... “plu o min kapabla dicernar sono eufonioza”...

E kand il proponas la “justa kriterio”, quan il serchabis, il indikas ol tre klare:

La supreso dil final vokalo *-a* (e mem “la finalo *-as*”) povas en certena kazi augmentar l’ eufonio di Ido, l’ eliziono es facenda “kande l’ eufonio sugestas ol, e... precipue kande l’ adjektivo es sequata da vorto komencanta per vokalo, e nur rare kande ol es sequata da konsonanto.”

Tre saja konkluzo certe, ma qua esus plu adequata mem se on precizigus tale: “dicernoze kand ol es sequata da konsonanto, e plu skarse mem kand ol es sequata da

plura konsonanti.”

Tale sen mem skribir la vorto “hiato” Lusana trovis praktikal moyeno por evitar ol en proza teksti.

Kad il konciis la problemo di la hiati en versi? No, tre probable pro ke l’ Italian idioma trovis sistemo por eliminar li en poezio kompozita da versi, adminime ne segun la grafio, ma segun la pronunco, to quo es en ta kazo lo precipua. Ma to es altra temo, traktend en altra chapitro.

En *Progreso* di Novembro 1931 (pagino 302) J.M. Choblet ne hezitas uzar la vorto “hiato”.

“...sen ta supreso (dil finalo *-a* dil adjektivo ed artiklo) la sono /a/ esas ya multe tro frequa.... To efektigas multa hiati desagreabla pro ke la sono /a/ es min dolca kam l’ altra vokal soni. Pro to, l’ adjektivo ne variante pri genro ed nombro, ni darfas sendetrimente supresar lua dezinenco *-a* omnafoye kande ol esus neutil o jenanta.”

Ed il citas statistiki pri la nombro dil vokali en Ido, qui quankam aproxima esas bona bazo por verifikenda konti.

Do pos duadek e kelka yari l’ Idisti atingis praktikal solvuro pri l’ eufonio di sua ligo: admisar nur vorti komode pronucebla dal omna populi, e pro ta skopo evitar harda diftongi e nazala soni, diminutar segun lo posibla l’ akumuli tam di konsonanti kam di vokali.

Anke pri l’ eufonio li atingis do la “meza voyo” dezirita da Couturat, o per altra vorto: l’ equilibrio.

En yaro 1933 aparis broshuro en mikra formato kun atraktiva titulo: *Lo bela kom principo linguala*, da S. Quarfood, Prezidanto dil Ido-Akademio.

La verko esis edituro dal Ido-Centrale en Berlin, e la texto imprimesis en la numero di januaro 1933 dil *Mikra Buletino*.

Ta revuo, qua balde lore mustis cesar sua labori, esabis dum deko de yari vera modelo por inteligenta propagando.

Pri lua heroal debuti ni povas lektar kun emoceso parto dil naraco da Max Jacob (*Antologio II*, pagini 66 e sequanta). Evitante sempre sterila polemiki, ol adportis singlamonate al Idisti bon ed interesiva teksti pri diversa temi.

En l’ ultima numero di ta yaro 1933 on trovas la sequanta programo, en artiklo da S. Quarfood e H. Jacob, sub titulo: *La voyo di Ido*:

“Ido devas esar sat facila por esar la linguo dil laboristi ed anke sat preciza por esar la linguo dil ciencisto, e sat nuancoza por esar la linguo dil mondo-literaturo.”

Kad esus posibla rezumar plu bone la motivi, la skopi e la metodi dil Ido-linguo?

E ni povas konstatar, ke segun la pensi di ta perseveroz Idisti, ta tri postuli esas konciliebla. Certe! bon utensilo povas esar samtempe komod, efikant e bela.

Ek ta tri necesa qualesi Quarfood atencis partikulare la triesma: l’ apteso por facar eleganta verki.

Lo ne pov astonar; kun kulturo sur alta nivelo, tam pri l’ antiqua kam pri la moderna literaturo, Quarfood esis kompetenta pri tala temo.

Ma lua verko esas nul kompleta traktato, nur esayo en qua il developas idei naskinta pro

la cirkonstanci.

L' okaziono es la decido N° 1980 dil Akademio, publisit en l' unesma numero dil nova *Progreso* (januaro 1931):

“L' Akademio admisas general e publika diskuto pri la fonetiko.” E la sekretario explikis: “la fonetikal fundamenti es diskutenda e fixigenda, pro ke la fonetiko determinas omna cetera lingual aspekti.”

En la sequinta numeri multa kompetent Idisti adportis kun entuziasmo idei e propozi, por facar la linguo plu bel e tale mem plu konform a lua skopo.

Tamen on konstatas, ke preske omni agis grav eroro: vice studiar aparte la soni (e do l' eufonio) e la grafio (metodo por skribar la soni) li ofte mixis amba nocioni.

E tale la diskuti deviacis precipue pri la digrami [ch] e [sh], e la litero [c].

Giacomo Meazzini esis preske l' unika, qua komprenis la necesa distingi ed explikis lo en artiklo sub titulo:

Remarki pri grafismo.

Nun la problemo pri [ch] e [sh] es obsoleta; ta du digrami es nun internacione komprenata kun l' Angla pronunco (quan adoptis l' Idolinguo) pro la mondal influo dil Angla linguo. Ma la litero [c] permanas kom iritant obstaklo por omna sintezita linguo.

Zamenhof, Couturat e de Beaufront ignoris o repulsis la problemo; tal atitudo ne povas helpar: ol duras existir. On savas, ke en plura Latinid idiomi la litero [c] (ed anke [g]) reprezentas sono varianta segun la vokalo, qua sequas ol, to es sive la sono /k/, sive la sono /s/.

Quankam olda fonetikal reakti povas explikar ta fenomeno, konservar ol es neracional atitudo. Tamen absurdajo repetita dum multa generacioni e dum plura sekuli tandem aspektas normala.

Quale do konservar la formo di vorti tote internaciona, e samtempe insertar li en koheranta grafial sistemo? Tal es la problemo.

Eleganta solvi es posibla (plez vidar en l' ultima chapitro) e kelk Idisti deskovris oli. Ma la timo pri noveso semblas ankilosar, e pro to vice serchar omna posibla reformi od ameliori, kelki diplasis la problemo e li objeccionis kontre la sono /ts/ ipsa, supozita “leda”.

En du fragmenti di sua studiuro Quarfood kritikis tal aserto ed il trovis por defensar la sono /ts/ exempli konvinkiva, tam en l' antiqua Greka kam en la moderna Germana. Il povabus adjuntar la kazo dil Italiana, sonor ed eufonioz idiom, qua toleras sub diferanta grafii la sono /ts/.

Ma Quarfood ne propozas maniero por skribar ta sono, e vere, to es afero ne di estetiko, ma di grafial tekniko.

Pos traktir tale to quo esis l' okazioni di lua verko, Quarfood exploras vicina temi: li havas komuna punto: l' influo di extera faktori modifikanta la percepto dil soni, ne fizikale, ma psikologiale. Multa li esas: kustumo, espelo (to es: grafio), skopokonformeso, humana valoro, signifiko dil vorti, asocio dil idei e tale pluse. Exemple: Quarfood konsideras la Greka kom posedanta valoro pro esar la linguo di Sokrates.

Omni esas quaze rezumo di chapitro, meritanta detaloza developo. Es vera ya, ke konciant o nekoncial reakti agas influo ye la sento dil eufonio, ed inter altra, la soni dil

infanteso semblas bela, ed on judikas tre leda l' idiomu dil enemiki. Por ti qui ne savas la signifiko, la vorti "armoro" ed "amoro" sonas egale bela, ma tote ne por ti qui komprenas li!

Tala temi es tre interesiva, ma ni agnoskez, ke li koncernas la psikologio dil eufoniala sento plu exakte kam la pure fizikal ed akustikal eufonio.

En lasta parto di sua verko Quarfood respondas a kritiko reprochant al Ido-linguo monotoneso dil soni. E pri ta punto il remarkas, ke on ne devas konfundar monotoneso, regulozeso e simetreso, ke "omno ed omni tendencas a regulozeso e simetreso: la homala korpo, la formo dil folii... di la sama arboro" ed adjutante altra exempli, il asertas ke to esas "kontributo a la beleso", kande "on per un sola regardo povas perceptar e komprenar lo tota e la parti di ulo."

Certe on ne povas negar, ke la vivanta naturo kreskas ed existas segun simetreso. Es facil ank observar, ke la homi prizas la simetra formi: l' arkitekturo, l' arto dil gardeni, dil mobli, dil juveli e mult altra pruvas lo tote klare. E mem to quo unesmavide aspektas dessimetra, rezultas reale de plu kompleksa simetreso. Simile ank on povas apreciar la simetra harmonio di texto en Idolinguo. Lo es plezuro samtempe por la vido e por l' intelekto. Ma ka to valoras anke por l' orelo, plu exakte por l' audo? Sen dubito, nam en mult idiomi la motivo dil rimi (sive komencala, sive finala) esas precize la simetra repeto di sono agreable perceptita (precipue en kurta versi).

Ma to esas tamen quaze sur la marjino dil temo; qua es la fizikal eufonio.

Kad esus posibla eskartar irga extera influi psikologial od intelektal e studiar l' eufonio en strikta senco?

O ka vice lo esus preferinda renuncar pri tala serchi, ed admisar la personaleso, la relativeso di omna sento di eufonio, e citar la mezepokal aksiomo "De gustibus et coloribus non disputandum"?

Ma precize pri kolori e formi, certe singlu havas sua propra gusti, ma lo ne impedas studii e konkluzi pri exemple la "varma" e "kolda" kolori, pri lia harmonio, e pri la geometriala formi e l' arto dil proporcioni.

On ne darfas anke abandonar l' ideo di fizikal eufonio, rationale studiebla.

To povas semblar vana pri la "natural" idiomi, ankilosat en fonetikal e subkoncial kustumi, ma lo es posibla pri lingui konstruktita e sintezita.

Zamenhof e Rosenberger neglijis ta problemo; influate da sua personal audo-povo e fonetikal kustumi li kredis oli esar komuna che omna homi.

Schleyer, kontraste, kun konoci fonetikal plu vasta, suciis la komodeso di pronunco dil konsonanti.

Pri un punto lo esis mem pasable komika: il eliminis la sono e la litero "r" e konseque ni trovas exemple en lua vortaro: *filabel*, adapto di *Feuerberg* (volkano). Tale il agis nam segun lua penso la Chiniani povas apene pronuncar la sono /r/. Or til nun on trovis nul kazo di Chiniano qua lernis ed uzis Volapük... Pri la vokali tamen il admisis le /ö/ e le /ü/ qui sonas desagreable che multa populi.

Ni remarkez, ke en la raporto dil American Philosophical Society, dum yaro 1887, trovas sugesto N° 6, segun qua: "la linguo havez nur la kin pura vokali: a, e, i, o, u, ma nul despura vokali ä, ö, ü".

E to es forsan l' unika punto pri qua de lore l' Interlinguistikisto havis unanimeso. Ta

raporto, qua kontenas numero dil necesa qualesi di bon internaciona linguo, explikas ank en sua 9-esma punto, ke la soni devas esar ne nur facile pronuncebla, ma mem agreabla por l' orelo, ed indikas por to la valoro di la Hispana idioma nam "la pura Kastiliana Hispana venas maxime a tal ideala fonetikaleso".

Esas altra texto same signifika: la programo da August von Grimm, en yaro 1986 (ja citit en l' unesma chapitro). Inter mult altra idei original e profunda samtempe, l' autoro skribas, ke "la linguo devas esar harmonioza, fitanta por poezio e kanto", ed il proponas por modeli la soni dil Italiana ed anke dil Madyara (quin il bone konocas). Explorante ta temo il trovas, ke tala harmonio devenas grandaparte de la fakto, ke la maxim multa silabi konsistas ek un konsonanto ed un vokalo (lo koncernas la soni, ne la grafiala formi).

Tale ta prekursori vidis l' importo e la naturo dil eufonio plu klare kam mult idiomforjisti. Lo es normal, nam li havis nul personala skopo. L' inventeri di lingui, vice lo, defensis sua propra verko kun ambicio, forsan tre naiva, ma qua simile ad irg ambicio perturbis lia judiko-povo.

Tale anke, pro ke li nek praktikas person-kulto, nek esotera skopi, l' Idisti povas liberamente durar sua esforti vers eufonio.

Forsan konfuzo kelkafoye, nam sub ta vorto esas du vicina nocioni: agreableso dil soni, e distingebleso. Pri l' agreableso, desfacile on sucesus eskartar l' influo di psikologia faktori; ma pri la distingebleso, partikulare necesa pro internaciona linguo, ni disponas nun nov elementi.

On ne darfis ignorar la deskovri da Doktoro Tomatis.

Studiante kom experto la perturbesi dil oreli, e diversa surdesi, lu arivis til preciz esploro dil audo-povo. Il mezuris fizikale la soni produktata da la homala voci, e perceptata dal oreli. E yen la deskovro: lo varias segun la divers idiomi. Ta diferenco ne devenas de anatomial od etnal motivi ma de la voci audita dum l' unesma yari dil vivo. Tale multa homi divenas quaze surda pri la soni quin li ne audis dum sua infanteso.

Or la frekueso-bando mezurat en Herz diferas astonive: exemple: aproxime inter 1 000 e 2 000 por la Franca oreli, de 2 000 til 4 000 por l' Italian oreli, e til 8 000 Herz e mem plu alte por oreli Angla e Slava, qui povas perceptar omna parolata soni.

Doktoro Tomatis inventis aparati "elektronal orelo", por "apertar" la percepto dil soni e tale faciligar la lerno dil lingui. Ulte lo lua deskovri posibligas komprenar fonetikal fenomenen til nun ne explikita; tale exemple: la tendenco dil vokali a divenar diftongi en Angla, la nazala soni di la Franca, la graveso dil soni en Hispana, la distingebleso dil soni en Italiana, la facileso dil Rusi e Poloni por lernar irga linguo, e tale pluse.

Ed unplusafoye ni povas apreciar la lucideso di Louis de Beaufront, qua multa yardeki ante ta deskovri agnoskis la monotoneso dil Franca soni ("fluanta quale aquo de robineto").

Pri ta sama temo yen frazi di skriptero (ne Franca) redaktint en Franca linguo (1990):

"On cantonne nos jeunes dans une langue dont la bande de fréquence est plus étroite que celle des autres langues européennes, et lorsqu'on veut les en faire sortir, leur oreille a déjà perdu une bonne part de ses capacités, faute d'utilisation." (Roland Soyeurt, *Le chagrin des profs* (La chagreno dil profesori, 1990) di quo yen tradukuro: "on enklozas nia yuni en linguo di qua la bando di frekueso es plu streta kam ta dil cetera lingui Europala (to es: la Franca), e, kand on volas ke li ekirez de ol, lia orelo ja perdis granda

parto di sua kapablesi, pro manko de uzado.”

Tristigant e vera konstato, grava judiko pri la nociveso dil lingual shovinismo, ma qua montras, ke on komencas nun egardar la deskovri di Tomatis.

Ma ka ni kom Idisti povas cherpar util konkluzi?

Certe, sur plura tereni:

On konstatis dum Idala konferi durinta dum kelka dii remarkinda fenomeno: dum l' unesma hori l' Ido parolata es influata dal fonetikal sistemo di la kustumala linguo di singlu. ma pos kelka jorni ta diferi diminutas gradope (ecepte che la Franci qui duras acentizar la dezinenci vice la radiki) e lore la konferani uzas pronunci simil e mem preske komuna. Esus interesiva mezurar la soni dum la komenco e dum la fino di tala periodi.

Ultre lo plurfoye on raportis (inter altri Csatkai) altra fonetikal fenomeno:

Dum la jorni sequinta la fino di konfero, ti qui partoprenis iluzionas ofte audar ne konocata personi parolar Ido. Kad on ne darfes konkluzar, ke lua soni bone fitas en la fonetikal sistemo di preske omna lingui Europana?

E tandem e lo semblas mem plu importoza, nun on komprenas la durinta deziri dil Idisti konsiderar la fonetiko dil Italiana kom imitenda modelo. To esis nul ideologikal o sentimental motivo, nul arbitrial kaprici, ma profund instinto di qua nun aparas la vera kauzo:

Situat en la frequeso-bando inter 2 000 e 4 000 Herz, l' Italiana soni okupas centrala loko, ed es do pronucebla ed audebla da preske omna populi.

Ultre lo ta soni, ne tro multa sur larja bando, e konseque separita da neces intervali esas facile, dicernebla.

E tala dicernebleso, fitanta por bona funcionado di linguo internaciona, produktas pureso dil soni, qua es certa formo di beleso. Lo justifikas l' emocigant esforci dil Idisti, lia longa serchi por atingar eufonio, per altra vorto: lingual estetiko.

5. Serchez l' erori

Ni supozez (e to es hipotezo, qua povabus eventar) ke Louis Couturat quiete durabus sua kariero di universitat-profesoro, sen irga intereso pri la problemo di linguo internaciona, kad en tala kazo Ido existus?

La respondo esas: yes! se ni egardas proba di sintezo di le maxim bona projekti dil epoko.

Dum l'unesma periodi dil yarcento la temo di auxiliar linguo esis samtempe: bezono, deziro, e modo, e multa linguisti konsideris ol kom serioze studiend afero.

Ma la respondo esas: no! se ni aludas linguo funcionanta sur bazo dil preciza strukturo di Ido segun lua formo di la yaro 1914.

Louis Couturat deskovris ol per sencesa laborado dum plu kam dek yari. Ta labori esis imensa: S. Auerbach, qua lore vizitis lu, atestis lo kun admiro plura yardeki pose.

Nun la okadek numeri di *Progreso*, quin il direktis e redaktis til sua morto en agosto di 1914, posibiligas a ni sequar monato pos monato ne nur la developo, ma l' evoluciono di lua idei.

E to, quo evidente aparas es lua prudenteso: il ne admisas kun entuziasmo la propozi qui esas prizentata. Tote kontre lo il egardas l' objeconi, e ponderas sorgoze avantaji e desavantaji di singla modifiko.

Ta metodo, ed ultre lo, lua deziro trovar koncilianta solvuri, montras mem plu klare l' evoluciono lenta ma kontinua di lua linguistikal idei.

E nun ni povas do explorar quietamente la direzioni di tal evoluciono e partikulare kad il forsan eroris pri certena problemi.

Ni darfaz agar lo liberamente, unesme pro ke nek nia pioniri nek ni havis to quon on nomizus "kulto por persono", e duesme lu ipsa refuzus lo, nam il volis esar nur serchero, ne neeroriva, ma probanta konciliar to quo semblis kontrea, to es: linguo e raciono.

Ma la pensi di Couturat ne formacas un sintezo: li trovesas en la revuo *Progreso* (plu multe kam 4500 pagini) plurfoye en artikli, ofte ank en noti, remarki, komenti, ek qui tamen aparas mem plu klare lua profund opiniono.

Pos tal explori on deskovras paradoxa rezultu: on persistis reprochar a Couturat "erori" quin il ne facis, ma quin on false atribuis a lu, ma samtempe on insistis nule o puke pri plura punti, quin on povabus, e povus, egardar kom kontestebla e mem eroroza.

La rolo di logiko

L' adepti dil sistemi pretendata naturala duris asertar, ke Couturat postulas logiko quaze matematikala, qua esas nek realigebla nek dezirata da la homi.

Ante montrar per texti la falseso di tal akuzo, esas utila remarkar plura stranja fakti:

De qua subkoncial tendenci originas tala hororo pri lingual logiko? Yen interesiva temo por psikologi e psik-analizisti.

O ka forsan to esis nur surogato di argumento kontre Couturat e kontre lua linguo? Tal expliko es posibla, nam ta "naturalisti" enemiki di logiko tamen esforcis ofte por deskovrar ne-logikal reguli en l' Idala strukturo. Ni povas do konkluzar ke per l' ipsa fakto li kredis a la valoro di logiko.

Logiko esas certe praktiko dil "analogeso", to esas "sama kauzi produktas sam efekti". Se on refuzas lo, nula ciencal o teknikal laboro esas posibla ed omna rezono krulas.

Pro qual motivo to esus valida por omno ecepte por lingui?

Pro quo studiar e docar logiko per idiomi quin on volas konservar ne-logikala? To equivalas a postular facar ort anguli nur per kripla squadri.

Ma pos ta remarki oportas explorar serioze la real opiniono di Louis Couturat pri ta grava temo.

Lua texti esas klar e preciza, ed oli eskartas irga dubito.

Multi trovesas en esayo pri Louis Couturat, ma yen ta, quan ni povas egardar la precipua: "Segun il (redaktero dil revuo *The Monist*, en Chicago) linguo artificiala devus esar 'algebro di la penso' konstruktita *a priori*. La historyo montras, ke to es kimerio ne realigebla; e ni, qui studyis aparte l' algebro di la logiko, repulsas tala ideo plu energioze kam irgu, malgre la kalumniema aserti di ula malsincera adversi, qui por defensar lia ne reguloza e kaosatra linguo, insinuas ke ni revas ula matematikala regulozeso e rigideso." (*Progreso* di marto 1910)

E yen mem plu decidiva:

"To quo esas exter la logiko ne esas necese kontre la logiko; ed agnoskar la limiti di la logiko esas anke una de la taski di la logiko" (*Progreso* di Oktobro 1913 pagino 237).

En altra texto ilu uzas la termino "praktikal logiko" (o "logikeso") da Louis de Beaufront.

On povas do esar certa, ke la skopo, e la metodo propozita da Luis Couturat esis la "praktikal logiko", e lo tote ne kom skopo ma kom moyeno.

La plaso dil Idolinguo

L' esayo pri la penso di Louis Couturat exploras anke detaloze l' evoluciono di lua judiko pri la plaso dil Ido en interlinguistiko. Esus ne utila traktar itere nun ta grava temo. Unplusafoye l' adversi di lua esforcis probis prubar, ke il separis segun du parti omna projekti por auxiliara linguo.

To povas unesmavide semblar exakta, nam Louis Couturat (e Leau) determinis ya distingo di la sistemi "a priori" ed "a posteriori". Ma li facis lo en verki redaktit en Franca linguo, ante la fondo dil Ido, por ordinar l' imensa materialo dil projekti, dum la debuti di la nova scienco: to es l' Interlinguistiko komparanta.

Ma ja lore li konsideris certena sistemi kom “mixtes”, to es “mixita”.

E kande Couturat explikis sua propra konkluzo il judikis, ke l’ auxiliara linguo ideala devus havar “aposteriori”-vortaro ed “a-priori”-gramatiko.

Tradukante ta termini on povas dicar tale: la lexiko devas esar cherpita ek existanta lingui, ma la gramatikal strukturo devas esar “artificial” od “artefacita”.

Pose kand il povis e volis praktikar ta duopla metodo, to es por l’ Ido, il uzis prefere la vorti “internacioneso” e “regulozeso”, ed insistis ofte pri la neceseso e samtempe la posibleso konciliar ta du postuli.

Or, e to es evidenta, to quo es internaciona, esas per l’ ipsa fakto “naturala”. Il admisis do naturalatra influo por la vortaro. E balde anke por diversa punti; por afixi e por derivado, quin on povas konsiderar samtempe de lexikal e de gramatikal vidpunti, nam esus desfacila determinar rigoroza distingo.

Ma pri la gramatikal strukturo en strikta senco il persistis defensar sua prefero.

E tamen, en la *Conclusion du rapport ... présenté au Comité* (pagino 2) ni trovas la yena frazo: “M. Rosenberger (l’ autoro dil Idiom Neutral) a répondu qu’il est tout aussi facile d’obtenir la régularité avec des éléments internationaux des éléments non internationaux”.

Il ne objecionis, ma egardis nule ta posibleso. Pro quo? Couturat deziris forsan pro taktikal motivi konservar formal similesa kun Esperanto, forsan il esis influata da Louis de Beaufront, o forsan, e mem probable il balde konstatis, ke Rosenberger ipsa, influata da de Wahl, faliis realigar tala regulozeso.

Ma dum l’ ultima periodo di sua labori, Louis Couturat enduktis gradope altra ideo: l’ Ido devas okupar centrala plaso en Interlinguistiko. Il uzis por expresar lo plura diversa manieri, diversa ma tre klar e signifika: “meza voyo”, “bari-centro”, “punto di equilibrio”.

Ta metodo povabus esar fekunda, per egardar ne plus nur teorial principi, ma lo real, to esas l’ existanta projekti o sistemi.

L’ ideo esis ne nur konform a la skopi dil Ido-linguo, ma realigebla sen irga perturbo: per uzar la posibleso di “formi alternativa”, (explicite admisisa por certena verbala formi). To produktus nul detrimento, nula perturbo, e ne ruptus la necesa kontinueso di la linguo.

Plura kompetent Idolinguisti propozis sua projekti en ta direciono ma tote vane. Couturat, qua tamen admisis reformi od ameliori kun prudenteso e kelkafoye mem timideso, refuzis oli persevere.

Konkluze: il eroris nule pri ta parto di la linguo, nam il deskovris metodo teorial valoroza, ma il ne sucesis realigar praktikale omna konsequi.

Harmonioza derivado

On reprochis obstine a Couturat lua sistemo di derivado. Ma suficas studiar ol serioze, por konstatar ke il ne eroris, ma tote kontraste, ti qui, sive adversi, sive adepti, sive pro deziro kritikar, sive pro exajerata zelo, miskomprenis ta koherant e racional metodo.

Ni remarkez unesme, ke il uzis sempre l’ expresuro “nemediata” por qualifikar derivado qua bezonas nul sufijo. Semblas nun ke la vorto “direta” expresas multe plu klare ta

nociono.

Komentari, ne nur exter ma inter l' Idistaro, kredis e temerare asertis, ke segun Couturat, sufijo esas necesa generale por derivado e ke konseque direta derivado esas o devas esar tre skarsa.

Ni rekursez a la penso di Couturat, segun lua verki, e partikulare en l' okadek numeri di la revuo *Progreso* quan il redaktis til Agosto 1914. Ante lo tamen esas oportun analizar lua *Studyo pri la derivado en la linguo internaciona*. Ta duesma edituro esis, segun il, "ne sklavala traduko di l' unesma" (1907) redaktit en Franca linguo, e qua certe influis forte Louis de Beaufront. Il profitis ya de sua experienco dum plura yari, ed ultre lo de multa reformi od ameliori prizentita dum 6 yari.

On povas do egardar la texto de 1910 kom prizentanta sintezo di lua sistemo, ne nur ante, ma pos la fondo dil Ido.

Parto tre interesiva esas ta qua explikas la derivado inter verbi e substantivi. Kad il imponas en omna kazi l' uzo di sufijo? Certe no!

Por derivar direte de verbo en substantivo il admisas ol explicite:

- Kande la substantivo "signifikas l' ago o la stando expresita da ta verbo".
- Kande "per extenso preske neevitebla, di qua nia lingui donas sencese exempli" "la substantivo significas la esencal e nemediata rezultajo di l' ago, qua esas ofte ne-dicernebla de l' ago ipsa". Exempli (inter mult altri): *dekreto, izolo, kolekto, produkto, testamento, traduko, vundo, argumento, fumo, odoro*.
- Kande to koncernas natural fenomeno (quin segun la termini dil epoko il nomizas "meteori") exemple: *pluvo, nivo, grelo*. En tala kazi on povas do uzar tre korekte formi kun o sen sufijo: *imito – imituro, kolekto – kolekturo, solvo – solvuro, rezulto – rezulturo*.

En la sequanta pagini Couturat studias cetera kazi, por qui, kontraste, on devas uzar sufijo por expresar klare l'ideo ed il montras ke on devas disponar plura sufiji segun l' exakta naturo dil ago e di lua rezulto, nam exemple *fenduro* esas ne l' ago *fendar*.

Ta parto di lua verko koncernas to, quon il nomizas la mediata derivado (to esas per afixi) ma sempre segun la sinso: *verbo vers substantivo*.

Ma quo pri la sinso: *substantivo vers verbo*? On asertas generale, ke Couturat refuzis irga tala derivado e postulis uzar sempre sufijo; *-agar, -ifar, -izar*, ed altra simili.

To devenas de surfacal e nekompleta lekto di lua verki.

Tote kontraste, il distingas:

- a) substantivi expresanta objekti o koncepti;
- b) substantivi expresanta stando od ago.

En l' unesma kategorio il ne bezonas citar explicite planti ed animala pro ke segun filozofial terminologio "objekto" esas omno perceptebla per la senti (Plez vidar en Dyer, pagino 243, "anything that comes within the cognizance of the senses").

Omnakaze, e to es lo precipua, Couturat judikas neposibla derivar direte verbo ek substantivo dil kategorio a).

Lua motivi esas serioza: to genitus ambiguoso, nam quon povus signifkar exemple: *nacionar, foxar, anadar*. En recenta *Progreso* trovasas artiklo en qua stranja e kelka-foye mem komika aparas la rezulto di tala "derivuri", varianta segun divers idiomi.

On povas cetere remarkar ke en Latina linguo la substantivi derivas generale de la verbi (ma ne la verbi de la substantivi) to quo esas normal e konform al atitudo di l' agema Romani, por qui l' ago esis quaze la bazo di la linguo. Couturat certe konocis lo, nam il redaktabis filozofiala tezo en linguo Latina.

Per analizar profunde la naturo dil substantivi, Couturat deskovris do la duesma kategorio: la substantivi expresanta sive *stando* sive *ago*.

Il remarkis, ke malgre sua substantival prizento ed aspekto, ta radiki esas verbala, pro ke *stando*, e mem plu certe *ago*, esas exakte to quo karakterizas verbo.

En tala kazi on ne povas timar pri ambiguoso. Kelkafoye semblas mem ke nur pro hazardo radiko esas prezent en lexiko sub substantival o sub verbala formo.

Kun la "praktikal logiko" qua guidis lua labori Couturat judikis do ke en tala kazi on povas derivar direte ne nur de verbo vers substantivo, ma mem de substantivo vers verbo.

Ma ka ni revas asertante lo? ka lo esas iluziono?

Certe no! ni povas trovar adekвата texto, sur pagino 70, nerefutebla ma negliit od obliivita:

"La substantivo nemediate derivita de verbo signifikas l' ago o *stando* expresata da la radiko. Konseque ula verbo povas derivar nemediate de substantivo nur se olca expresas ago o *stando*; en ica kazo la verbo signifikas facar ta ago, esar en ta *stando*".

Segun ta principo ni povas do konsiderar exemple: *nostalgias*, *melankolias*, od *originas*, e tale pluse, kom formi tote korekta.

E certe nul ambiguoso esas posibla.

To quo importas esas ne la min o plu granda frequeso di tala kazi, ma lo racionala dil metodo.

Ma qual esis la kriterio qua guidis Louis Couturat por deskovrar e por praktikar ta necesa distingi?

La kriterio di Couturat

On mencionas por deskovrar ol la "monosemio" (od "unasenceso"), segun l' unesma vorto uzita. Ma to esas plu exakte principo direktanta. La "renversebleso", pri qua Couturat ofte insistis, esas nur metodo por satisfacar ta principo di monosemio.

Ma nek monosemio, nek renversebleso povas explikar satisfacive la distingo di la du sorti de derivado, e partikulare ta qua relatas la substantivi e verbi.

Oportas serchar la kriterio qua inspiris Louis Couturat.

Ni trovas la respondo en lua verki: to esis la deziro evitar irga posibleso di eroro, e di ambiguoso.

Ma kad il selektis adekвата formulo por expresar ta kriterio? Unplusafoye ol ne trovasas en doktrinal sintezo, ma quaze spontane naskint ek la penso di Couturat.

En *Progreso* di decembro 1911, pagino 631, ni povas ya lektar: *Sekura komprenebleso*. Certe Couturat uzas ol por partikulara kazo ma tote signifika. Se la komprenebleso esas "sekura", quon on dezirus o postulus plu multe?

Evidente lo ne interdiktas irar plu profunde pro motivi di precizeso, di estetiko, di eleganteso di stilo. Esas anke posibla emfazar ideo, ma la sekura komprenebleso esas la necesa minimo. E tale omno divenas klara. To explikas e justifikas la distingo di la du sorti de derivado sive direta, sive mediata.

Ta kriterio evitas sive dubiti unaparte, sive pedanteso altraparte.

Alternativa formi

Esas evidenta, ke formi alternativa esas ne nociva por sekureso di komprenebleso. E ni konstatas, ke Couturat admisas explicite tala formi en certa kazi: *lektesas* od *esas lektata* esas exemplo inter multi.

Cetere il skribis explicite (en *Progreso* di decembro 1908, pagino 563) “on povas dicar *interesiva* same kam *interesanta*, ed existas nula regulo, qua atribuas singla sufiko a singla verbo en Ido... omna afixi povas aplikesar ad omna radiki, se nur la generala reguli e la senco permisas”.

Ni konkluzas do sen irga dubito, ke Couturat agis nul eroro pri tri precipua problemi:

- 1) La plaso di Ido en interlinguistiko, quan il konceptis kom centrala.
- 2) La rolo di logiko, qua segun il devas esar praktikala.
- 3) La metodo di derivado, sur la bazo dil kriterio de “sekura komprenebleso”.

Omisi e deviaci

Se tamen ni studias la historio dil Ido pos la morto di Couturat, ni konstatas difero inter ta sistemo e l’ eventis dum plura yardeki.

Qua responsas pri tala deviaci?

Ni povas vidar lo precipue quale rezulto de extera influadi. Couturat e Rosenberger (l’inventero dil Idiom Neutral) havis reciprok estimi e lia kontroversi situesis sempre sur alta nivelo, linguistikal e sen irga personal ataki. Ma pose de Wahl e R. Berger (adepti dil Occidental, devenint Interlingue) entraprezis persistanta kampanio kontre l’ Idolinguo. Li amba duris prizentar ol quale sistemo tote skemal ed artifical e praktikanta logiko superhoma. Esas desfacila kredar ke li pensis lo sinceramente, od ignoris la doco di Couturat (ni remarkez, ke Berger, lore Idisto, redaktabis longa studiuro por “L’ Ido justifié”).

To esis plu probable taktikal manovro e forsan manikeal tendenco separar omno segun du bloki e negar la nuanci.

Ma plur Idisti falis en ta kaptilo influate da Louis de Beaufront, qua (ecepte dum kurta periodo en 1928) frenagis l’ evoluciono di la linguo, interpretante omna reguli segun restriktanta senco, ed admisanta nur adjuntar kelka radiki.

Ma tala fenomeno es frequa en irga fako: ofte l’ epigoni impozas restriktanta reguli o pedanta komplikaji.

To eventis anke cis certa limiti en Idolinguo. E pro to restis vakua la vera plaso: la meza voyo, la bari-centro.

En yaro 1929 Jespersen probis okupar ol por sua Novial, ma ta sistemo indijis la necesa sonoreso.

Pose de Belie e Frato Honoré (qua mortis en 1949) esforcis denove per e por sua Auxil por qua il laborabis “durante cinc ani de sua vita al conciliacione del scoli schematic e natural”, ma ta bel idioma esis tro komplikata ed ol restas nur kom verko da lingual virtuozo, artal ma ne praktikebla.

Ni devas anke memorar, ke dum longa periodo eminent Idisti disipis energio por kontroversi pri “stabileso” e “reformi”. Ta du nocioni semblis unesmavide nekonciliebla.

Ma to esis, ed esas, falsa problemo.

“Stabileso” esus ya quaze ankiloso, unesme dil strukturo, e pose mem dil idei. To quo importas esas la “kontinueso” to esas posibleso komprenar l’ anciena formi di linguo.

E to postulas, ke la general sistemo subisas nula profunda perturbeso. Ma to posibligas samtempe “reformi” o plu exakte “ameliiori”. Ma quale conciliar amba deziri? Tote simple: per evitar irga supresi, ma lasar certena vorti e formi divenar gradope arkaika.

En omna idiomi esas ya tal arkaikaji, uzebla segunvole, e qui ofte grantas charmo en artoza stilo.

Tala solvo esis indikita da Louis Couturat ipsa, ma per altra expresuri, kand il admisis alternativa formi.

“Ameliiori en kontinueso” esas certe la metodo praktikal ed eleganta samtempe por irar ad-avan restante sur la meza voyo.

Anke pri ta punto Couturat ne facis l’ erori, quin false on atribuis a lu.

Kuracebla erori

Ma il esis ne neerariva, ed oportas serchar loyalmente kad il forsan eroris pri altra parti di sua linguala verkaro.

Por judikar lo ni ne povas evidente decidir segun nia propra gusto e qualifikar “eroro” to quo ne plezas a ni.

Quala kriterio uzar? Yen: kad il uzis neadequat o kontredicant argumenti por refuzar certena formi.

Plurfoye to eventis. Ni probez explorar oli serenamente.

L’ exilita sufixo

L’ idiomi, di qui l’ Ido volis esar la quintesenco kontenas plura centi o mem plura mili de vorti kun finalo *-ación, -ation, -atie, -ação*, derivante direte o mediate de Latina linguo.

On pregis ofte, ja dum l’ unesma yari dil Ido, egardar ta formi, qui esas parto dil komuna trezoro dil Europala lingui.

Ma koordinar oli en framo di racional strukturo es desfacila problemo. Ante ja la fondo dil Ido Couturat kritikabis en *Les nouvelles langues internationales* la pseudo-metodo elaborita da de Wahl, to es admisar du o mem tri radiki por un verbo. Pose ni lektas en *Progreso* dil yari 1909 ke Boubier propozabis ta sufixo, e ke P. de Janko probis sekundar lu, ma en la sequanta linei, Couturat objecionas kontre ta sugesto.

Oportas ankore mem nun esplorar la valoro di tal objecioni.

On pretendis ke ta sufijo genitus stranja vorti, quale exemple *inventaciono*, *solvaciono*, e tale pluse. Or tala fenomeno esas relativa: vorto, qua semblas stranja por ti qui uzas certena lingui, aspektas normal a ti qui parolas altra idioma. *Salveso* certe esas tote normal a ti qui en l'Italiana havas la vorto *salvezza*, e *salvaciono* same, a ti qui en Angla linguo havas *salvation*. Ma ol aspektus stranja a ti qui en Franca konocas nur *salut* (kun plura diversa signifiki).

On asertis anke, ke on devus selektar sive *-aciono* sive *-iciono* sive *-uciono*, ma ofte la radiko admisita kontenas ja un ek ta vokali: exemple: *narac-iono*, *kontric-iono*, *restituc-iono*. La formo esas do ja selektita.

Cetere, kand on selektis la finalo *-ar* por l' infinitivo di omna verbi, kad on tale hezitis? L' argumento di la stranjeso di vorto esas do sen valoro. Tala kazi eventas en multa exempli pri altra sufiji: *skulturo* e *cizeluro* aspektas ya certe tre natural, ma *desegnuro* povas astonar.

Esas do nul motivo por decidir diverse pri *-uro*, ed *-ajo* e pri *-aciono*.

On trovis anke altra objeciono: "havar du sufiji por la sama ideo esus kontre la spirito di nia linguo".

Por repulsar propozo da de Janko, Couturat en *Progreso* di 1909 pagino 483, judikis: "ni evitez inventar fingita distingji por justigar superflua o duopla formi".

Nulu ek li perceptis ke vera distingo existas: *formaciono* ne equivalas a *formaco* od a *formacado*; *moderaciono* equivalas ne a *moderado*. En multa tala kazi la sufijo *-aciono* enduktas ideo, ne nur di iterio, di durado, ma pluse: di kustumal od intencat atitudo, e per altra exemplo: *salvaciono* ne esas nur *salvo* o *salvado*.

L' eroro ne konsistis ek faliar trovar solvo, nam on devas agnoskar ke la problemo esas desfacila. L' eroro esis plu exakte uzar neadequat argumenti por negar o por eskartar ta problemo.

La nigra bestio

Altra problemo esis la litero [c] quan on nomizis "la nigra bestio" dil alfabeto.

Certe on povas komprenar ed explikar la fonetikala motivi, qui en antiqua epoko kauzis duopla pronunco di ta litero, segun la vokalo qua sequas ol. Ma konservar tal absurdajo esas tamen signo di mental febleso e di rutino.

On remarkez, parenteze, ke l' Italiana e la Franca idiomi, en sua primitiva formi uzis la litero [k] (uzat anke nun en la Walona, tamen bazale Latinida).

Louis Couturat selektis por la litero [c] la pronunco /ts/. Il sub-evaluis l' influo da l' uzado e da la rutino che l' uzanti di latinid idiomi.

En *Progreso* di Oktobro 1910, pagino 394, ni lektas lua respondo refuzanta propoziti di plura Idisti, qui sugestis trovar moyeno por restriktar la nombro di [c] sequata da vokali [a] ed [o]. Il judikas, ke la profani devas lernar la justa pronunco di [c], nam anke altra literi "tentas diversa populi a nejusta pronunco". E konseque quante plu grand esos la nombro dil finali *-aco* "tante plu facile e rapide la novici kustumeskos la justa pronunco".

Il asertas anke

- ke la [i] ne existas pos la litero [c] en plura lingui e mem pozita dop [c] tendencas desaparar;
- ke la finalo -io implikus multigo di finali por pluralo -ii “qua ne esas tre agreabla”;
- ke on povus demandar la restauro di formi etimologie kompleta e ke de to “rezultus nur longigo e gravigo di nia vorti”.

Hike on regretas devar skribar: “quant argumenti, tant erori”.

To equivalas ad asertar ke, kande plu mult esas l’ okazioni di eroro, tante plu rapide on evitas oli! E pri la pluralo -ii ol existas sen irga jeno ne nur por *dii*, *krii*, *melodii*, ma por la multa vorti kun finali: -*olio*, -*orio*, -*ogio*, -*alio*, -*ario*, e tale pluse. E pri la “longa vorti” quin il timas, lu citas inter cetera “evoluciono” qua pose admisesis, simile a mult altra “longa” vorti.

Erste pos longa periodo e kun timideso, l’ Idisti chanjis *delico* a *delicio* ed *acceptis* anke *apreciar* sen tamen modifikar *preco* qua havas sam origino, ed *auspicio* obliviante modifikar anke *aruspico* e *frontispico* qui derivas de simila Latina vorti.

L’ eroro de 1910 duras ancor nun sua nociva konsequi, pro refuzo neexplikebla admisar la litero [i] avan [o] en multa radiki.

Kritiko pri diakritiko

Admisar la modesta litero [i] en la final silabo di kelka vorti ne povus nocar la strukturo e neanke la estetikal valoro dil Idolinguo. En la periodo pos la rinasko di *Progreso* plura serioz linguisti nomizis lo “restaurar mutilata radiki”. Ma to ne remediis sempre ed ubique la problemo dil [c].

Mult esas l’ exempli: *komenkar*, *konocar*, *facar*, *dicar* e tale pluse.

Altraparte on konstatas ancor nun la forco di la rutino en certen idiomi: ni audas per brodkasto e per televiziono ke plura politikisti havas la prenomu *Vaklav* e ke esas urbo kun nomu *Vroklav*! Ni remarkez, ke raporteru e jornalistu probable ne disponis la quarimo de horo necesa por savar la justa pronunco dil vorti en altra lingui! Ma forsan to es plu simple signo di lia desprizo kontre la stranjeri o mem lia “kultivo dil ignoro”!

Ma la problemo existas ne nur por nomi di personi ma mem por ordinara vorti di la singladia vivo. E por to trovesis solvo, plura yarcenti ante nun en Franca e Portugalana lingui.

L’ unesma imprimisti esis injenioza homi, prizanta logiko e ne timanta novaji; li judikis tote normal e komoda samtempe enduktar exemple la litero [v] e la litero [j] (“i longa”) por distingiar klare la du diversa pronunco dil [u] e dil [i], vokali o konsonanti segunkaze. E per simila deskovro li adoptis la [c] kun cedilio “por indikar, ke ante [a] ed [o] ol es pronuncenda /s/.

Pos la morto di Couturat plur Idisti propozis admisar ol ank en Ido. To esus quaza konceso por la viktimi di rutino, en certena landi.

L’ Idisti tamen hororas pri la “supersigni” o la “diakritiki”. On refuzis ta propozo sen esplorar ka to esas reale “diakritiko”. Oportus unesme definar to quo esas diakritiko.

La linguistikal traktati kontenas nur konfuza expliki, qui poke explikas e qui ne povas

helpar.

Foliumant en *Progreso* yen surprizo: en la numero di Mayo 1912, pagino 161, ni lektas la penso di Louis Couturat. Il respondas ad objecciono unesmavide astoniva: pro ke on admisas la punti dil literi [i] e [j] qui esas diakritika signi, on povas konseque ank aceptar omna cetera diakritiki.

Qual es la respondo da Couturat?

No! pro ke ta punti esas nul diakritiki, nam li “apartenas a la korpo di la litero, e ne salias exter la lineo” (e pluse: “cetera omna imprimerii havas ta literi”).

Certe! e to esas ver anke tote simile por la streketo dil [t], e la suba slingo dil [g]. Ma yen grava konsequo: to valoras anke por la litero [c] kun cedilio, qua apartenas de plura yarcenti al korpo dil litero en Franca e Portugalan idiomi, e de pos la lego de 3 Novembro 1928 a la Turka grafio.

En Franca e Portugalana ta signo, plu exake ta litero, esas do pronuncebla /s/, ed en Turka /tsh/ ma ta diverseso influas nule la fakto, ke to es determinita signo.

Ma yen mem plu decidiva: en omna idiomi lo propra di diakritiko esas *modifikar* la pronunco di litero, indikanta per l' ipsa fakto nova sono.

Vice lo la cedilio (se ol esus admisit en Idolinguo) konfirmus la sono e la pronunco quan havus la litero mem sen ol. Lua rolo esus nur evitar eventual eroro.

On devas do konkluzar sen dubito ke pro ta du motivi la cedilio esas nul diakritiko. To esus nur formo uzebla segunvole, tote quale imprimal o kursiva varianti di certena litero, quale [g] e [p] kun o sen suba slingo.

To esus neutila, dicos certeni. To grantus plu atraktiv aspekto por l' uzanti di plura Latinida lingui, respondos altri.

Omnakaze yen paradoxo: Couturat ipsa deskovris argumenti, qui refutas lua eventual refuzo! Ma pro quo il ne adjuntis plu klare, ke la punti dil [i] e dil [j] esas nul diakritiki, ma distingivi di qui la rolo esas evitar konfundi eventual e tala esus anke la cedilio en Ido.

Auxiliari por auxiliara

On savas, ke Louis Couturat refuzis sisteme omna sugesti por konjugado per auxiliara verbi.

Or on povas remarkar pri ta temo fakto pasable stranja: tam l'adepti kam l'adversi di tala sistemo, tam por sekundar kam por refutar, falis omna en nekomprenebla eroro. Li quaze ligis du problemi distinta.

Unparte konjugado per verbo *havar* kun participo o “supino”, ed altraparte konjugado per auxiliaro ed infinitivo. Oli esas tamen tote divers, e nul argumento povas postular o permisar unionar ambi por trovar simila solvo.

Ta esas ya ne un, ma du distinta problemi.

To quo devas astonar esas la fakto, ke Quarfood ipsa, en sua epoko la maxim dokta dil Idolinguisti, falis en tal eroro. En *Centerbladet* N° 4 (1939) il ya skribis:

“Ma on povas solvar la problemo per adoptar du o plusa posiblaji. Me vidigis altraloke ke on dev retenar la sintezala konjugo di Ido, qua es perfekta en sua speco, e pluse

adoptar supino e la sis mikra vorti *do, did, hav, had, vil, vud* per qua on absolute naturale e perfekte e tre facile pov krear analizal konjugo segun Angla-Franca principii”.

Pro quo unionar du distinta problemi? pro quo tal atitudo des-razionala? To bezonus psikologiaal analizo, nam to esas ne l’unik exemplo, e to eventas en multa faki.

Ma hik esas ne loko por tala studiado, e ni probez simple explorar aparte singlu ek ta du problemi.

Havar kom auxiliario

En l’ artiklo da Quarfood, qua egardas posibla ta formo, ni lektas sur sama pagino kelka lua frazi, qui es maxim forta refuto di ta sistemo:

“Existas anke diversa populi e lia maniero pensar, influita da la matrolinguo. On dev egardar anke ta kustumi e bezoni. La maxim grava de ici es, forsan, sintezala o analizala o mixita flexiono. Es extreme ne-naturala e shokanta por Germano se lu must uzar exemple “Ich habe gewesen”, quan Franco principe uzas en “J’ai été” od Anglo “I have been”.

On konstatas ya ke l’ uzo sive di *havar* sive di *esar* varias kaosatre. Semblas ke origine *esar* koheris kun la nociono “agar” e *havar* kun “facar”.

On deskovras kelka tala distingi en German od en Italian idiomi, ma en altra lingui ta febla traci di logiko desaparas. Ed ofte pasante de un ad altra linguo l’ auxiliario chanjas. Exempli abundas: inter oli la verbo por signifkar “sucesar”: “sono riuscito” (I) e “J’ai réussi” en F pro ke on ignoris ke ta radiko inkluzis origine la nociono “ekirar”.

Rezume nul regulo povas indikar serioze la verbo uzenda kom auxiliario, e tala hezito esas evitenda.

Ni remarkez parenteze, ke kand olim la verbo signifkanta *havar* pleis utila rolo, lo esis tote ne por formacar pasinta tempo, ma, vice lo, futuro di qua ol divenis neseppurebla parto en Latinida lingui.

E tandem la “supino” kun finalo *-et* (“Me hav konstruktet”) quan Quarfood mencionas segun propozo da Jespersen, enduktus konfundo: kad ol esus aktiva vel pasiva? vel neutra, vel l’ una e l’ altra segunkaze? To perturbus tote la bela harmonio dil sis participii aceptit en l’ Ido-linguo.

To esus quaza vera destrukto dil strukturo dil Ido-linguo.

Louis Couturat agis do kun klara kompreno, kand il persistis refuzar irga konjugado per auxiliario *havar*.

Auxiliari kun infinitivo

En la numero di julio 1911 ed en le sequinta, le *Progreso* publisas long artikli pri la *Kurso pri generala gramatiko* dal linguisto Meillet. Couturat ipsa redaktis oli pos asistit ta lecioni per rezumi klar e detaloza samtempe, qui tale aparis en Ido mem ante l’ editeso dil originala texti.

Pri la temi hike traktata le maxim interesiva es en la numeri di septembro 1911 e di januaro 1912 (pagini 386 e 625 e sequinta).

Couturat explikas segun Meillet ke en mult idiomi la verbal flexioni, tro komplikata esis

remplasata da verbi auxiliara (“helpanta”) “sen propra senco, quan on konjugas ed a qua on adjuntas formo nevariebla di la verbo signifkanta”.

Il asertas, ke l’ uzo por ta skopo dil verbo *havar* esas “acidento” existanta nur en Romanal e Germanal idiomi! Pri cetera formi di auxiliari l’ analizo koncernas precipue la futura tempo, nam segun la primitiva penso-modo la futuro nek havis nek havas propra existo, ma esas prefere l’ expreso dil deziro, dil espero, dil impero, dil intenci.

E pro to la tempo dil futuro, naskinta tarde, es expresata generale per auxiliari (ofte per *volar*). Eventas anke junto dil auxiliaro kun la radiko, ed idiomi uzas takaze nov auxiliaro por remediari formo diveninta tro febla. La lingui semblas tale ocilar inter analizal e sintezala formi.

Couturat expozas fidele l’ idei e la deskovri da Meillet, qui aparas esar quaze l’ inicio di la “gramatiko komparanta”.

Ma (pagini 629 e 630) il adjuntas sua propra konkluzi. E yen eroro: por justifikar sua vidpunto, il grave deformas la penso da Meillet:

“Nulo obligas ni adoptar ed uzar helpanta formi, ta verbi esas nur acidento e remediacho di kelka lingui por suplear la manko di necesa formi”.

Or, vice lo, nulo permisas asertar, ke lo koncernas nur “kelka lingui” e neanke pretendar, ke ta fenomeno, tote normal sur bazo di psikologial atitudo, esas “remediacho”.

Ta frazi montras nur la prejudiki di Couturat kontre omna verbi auxiliara. Il neglijas plura konstatebla fakti: l’ uzo di auxiliaro (precipue por futura tempo) esas frequa e mem pasable generala, partikulare kun nevariebla radiki, prefere infinitivo.

Tala metodo ne povas perturbar la strukturo di linguo. E cetere Couturat omisis komprenar, ke to es moyeno por simpligar l’ uzado di linguo.

Forsan on povas citar opiniono di Louis Faidherbe (mortint en 1889). Ta Franca generalo, guvernisto di Senegal, skribis ta stranja frazo: “Le verbe est le plus grand obstacle à notre colonisation”. To semblas komika, ma il judikis, ke la desfacileso manovrar la Franca verbi esis kauzo impedita la disvastigo di ta linguo en Afrika!

Quale Couturat ne vidis ke precize la kreola idiomi uzas volente infinitivo kun auxiliaro, por simpligar desfacila linguo? E tale agis anke l’ Angla kand ol uzis ta metodo nam l’ Anglo-Saxona, certe plu bel e plu homogena, esis tro komplikozita por l’ invaderi.

Depos la morto di Couturat eventis modifiki, quin evidente il ne povabus divinar: en yari 1928 e kun aprobo di Louis de Beaufront, tamen poka adepto di chanji, on admisis elizionar la finalo *-as* di verbo. To es uzata plu freque en kurta verbi, e ni lektas do nun: *pov, dur, ces, fin, must, dev, darf*, e tale pluse.

Pokope, segun normala leyo linguala, li pleas ofte rolo di auxiliaro. Simile on probis mem uzar *vol* por indikar la futura tempo. En *Mikra Buletino* ni lektis en jolia poemo:

“Printempo vol venar”

Or generale (ma ne sempre, quankam Couturat pensis lo) verbo, qua servas samtempe e segunkaze kom auxiliaro, e kun sua unesma signifiko, esas necese kauzo di konfundo.

E yen stranja fakto: pluri ek ta “quazauxiliari” *dur, ces, fin* expresas to, quon on nomizas “aspekto” dil verbo, to es indiko: ka l’ ago es “perfektum” od “imperfektum”, per altra termini: “parfinit” o “nefinita”, nocioni qui esis (ed esas ankore nun en certena

lingui) egardata tam util kam la tempo dil ago.

Yen do vera paradoxo: es posibla indikar analize per ta “quazauxiliari”, exemple ke “*Me dur laborar*”, “*Ces lektar*” o “*Fin askoltar*”, to es do l’ aspekto dil ago, ma ne kad ol eventis en pasint od eventos en futura tempo.

Segun probabla hipotezo refuzar admiso di auxiliari devenis ne de principio, ma plu simple de desfacileso trovar por oli formi fitant en l’ eufonio e la simetreso dil Idolinguo.

Anexo

En Apendico di sua *Kompleta gramatiko detaloza* Louis de Beaufront traktis ya tre detaloze l’ Idala konjugado. Ta non paginedi esas modelo di serioza studiado, e justifikas konvinkive la formi di ta sistemo e la refuzo modifikar ol, e specale di admisar *havar* por la “tempi kompozita”.

Ma ka ta bona pledo es anke kompleta? No! Regretinde, no! Mankas plur elementi.

Il rekursas al Latina ed altra lingui antiqua por montrar la valoro dil verbal finali (e lo es tre interesiva), ma il omisas mencionar, ke ja dum yaro 1765 Faiguet en sua *Lingue nouvelle* propozis la finali *-as* por la prezento, *-is* por la pasinto, ed *-os* por la futuro (dil infinitivi), e ke mult autori selektis pasable analoge por sua propra sistemi.

E tamen Couturat e Leau studiabis lo sur pagini 239 e 240 dil *Histoire de la langue universelle*. To es cetere astoniv enigmato, nam on ne savas ka tal analogeso devenas del hazardo, de koncial influo o de stranja koincido inter ta vokali e ta tempi.

Lua rezoni vizas preske ekkluzante la selektita verbal finali, ed ultre lo, la desavantaji di *havar* kom auxiliario.

Pri ta du punti lua argumenti es ecelanta. Ma il tote neglijas studiar la posibleso konservar l’ existanta sistemo ed admisar, ultre ol, kom alternativa l’ uzo dil infinitivi kun adequata auxiliari, segun la modelo di multa lingui, inter qui plura dil grupo D. E. F. I. R. S.

Kelka yardeki pose on propozis: *did* por la pasinto, e *va* por la futuro, cherpita ek l’ Angla e la Franca idiomi, ma sen suceso.

Semblas, ke la nodo dil afero esis ed esas la selekto di fitant auxiliari.

Ni savas, ke l’ Idisti tre prizas eufonio e harmonio, e ni povas do supozar ke auxiliari de disparat origini shokus pro perturbar la delikat ensemblo dil Idala konjugado.

Yen to quo semblas indikiva: en yaro 1933 S. Quarfood, prezidanto dil Ido-Akademio, publisis esayo sub titulo *Lo bela kom principio linguala*, en qua ni trovas: “... regulozeso ne esas monotoneso tedanta, ma sparo di energio, e kontributo a la beleso. Omno ed omni tendencas a regulozeso e simetreso, la homala korpo, la formo dil folii ed c. di la sama arboro”.

Il laudas harmonioza simetreso e prizas ol en Ido. Ma quale konciliar simetreso ed auxiliari?

Esis Idisto, di qua la nomon ni sempre ignoras, qua deskovris originala solvo.

En *Progreso* di Novembro 1910 pagino 476 ni lektas ol, citat da Couturat en artikli kontenanta sis pagini pri l’ Idala konjugado. Ibe on trovas samtempe racionala rezoni e

personal prejudiki, stranje mixita.

E la propozo dil nekonocat Anglalinguano esis: admisar en certena kazi auxiliario *dar* segun la modelo di *do*.

Couturat ironias kontre tal ideo; esabus plu oportun studiar ol serioze. L' Angla sistemo, quan il desprizas kom "pura idiotismo" esis normal segun la leyo dil spontana simpligo: to esis kreolatra maniero por evitar formi egardata, pro social cirkonstanci, kom tro komplikoza. To meritas nul moko.

Ma la formo propozita bezonas esar explorata. *Do* (e *done*) devenas ek la maxim antiqua Germanal idiomi: on trovas ol ankor nur en Germana *tun* e Nederlandana *doen*, ed en la maxim anciena formi: *duon*, *don*, *tuon*. Omnakaze en omna ta lingui la radiko kontenas necese la grupo /d/ e /n/ (kun evidente diversa vokali). E pro to la formo *dar* semblas stranj ed artificial.

Or la signifiko di ta verbo esas sempre sama, to es: *facar*. E yen astoniva posibleso di solvo: la verbo *far* (existent en Italiana) povas servir tote naturale kom auxiliario.

E plura parti dil konjugado produktus vorti simil od adminime analoga (pri la formo) a kelki, quin ni trovas en diversa Latinid idiomi: *far* (I), *fis* (F), *faz* (Portugalana) e tale pluse, e sempre malgre nuanci kun la generala signifiko "facar".

Ma ni supozez, ke l' ideo uzar monosilaba verbo (to es: *far*) pavorigos le timida, takaze yen moyeno por quietigar li: *esas nul regulo postulanta ke auxiliara verbo esez unsilaba*. To es nur rezulto di kustumo e di komodeso.

E tale on povas admisar kom auxiliario la verbo *fazar*, ne konfundenda ye *facar*, qua konservas sua rolo. *Facar* equivalant proxime a D *machen*, e *fazar* a D *tun* (NL *maken* e *doen*).

E per l' eliziono di *-as*, ni obtenos la formo *faz* tre naturala.

Erste en sequonta fazo la formo *far* aparos kom abrevuiuro di *fazar*.

Tale l' auxiliara ne plus indijos auxiliari.

Sen konkluzo

Segun olda Kustumo on es tentata konkluzar. Ma pro quo? Kad on ne darfas nur foliumar e expresar sua pensi, sen volar konvinkar? To esas mem plu certa pri linguistiko, e per plu forta motivo pri interlinguistiko. Segun to quon il skribis, F. de Saussure ipsa dum sua lasta periodo divenis pesimisto pri linguistiko. To esas normal.

L' apteso parolar esas marveloza qualeso dil homi, ma quale li uzas ol?

- Li prizas racional justifiki... por omno ecepte por lingui.
- Li volas progresant ameliori por omno... ecepte por lingui.
- Li deziras beleso dil soni... por omno ecepte por lingui.
- Li volas egaleso dil chanci por omni, ecepte pri lingui.

On serchis e deskovris mult expliki, ma qui tamen pokon explikas.

La mental atitudo dil homi pri linguo restas astoniv enigmato.